

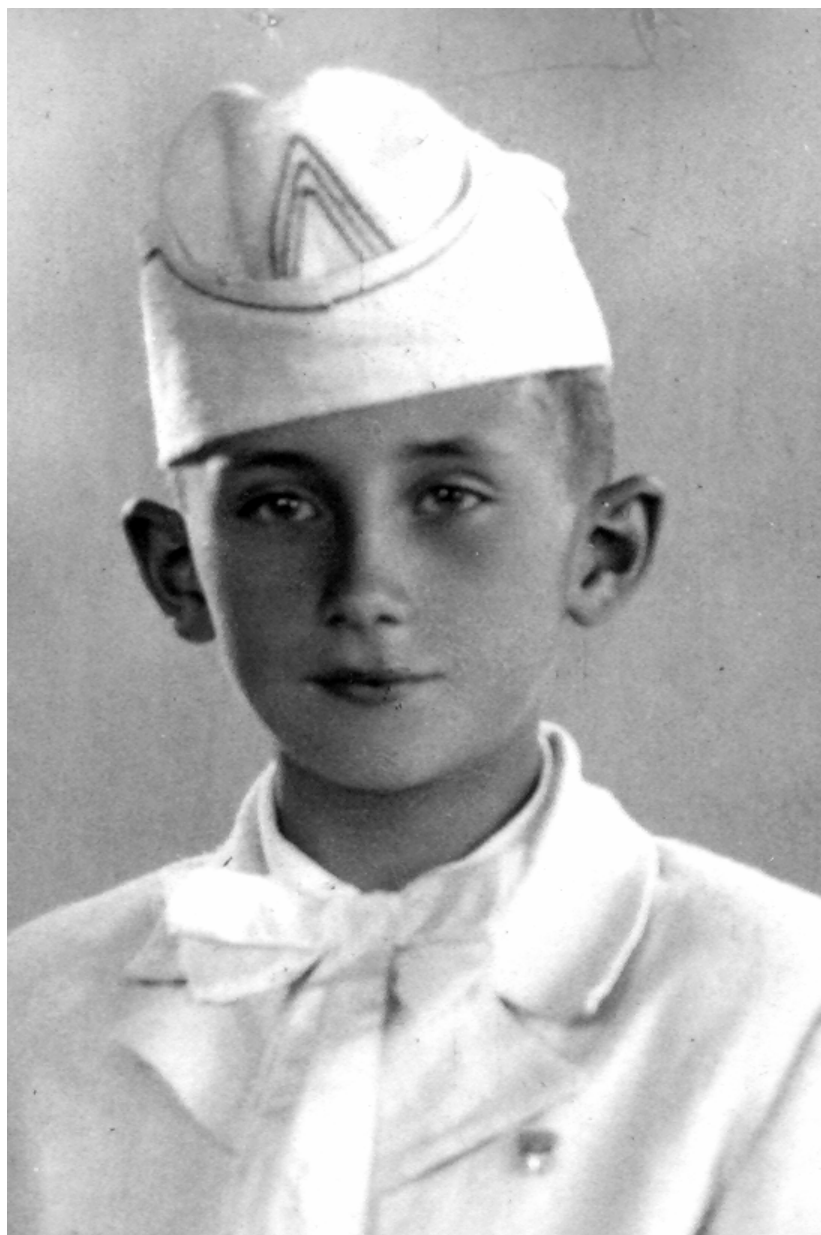
Köszönet és ajánlás

Szeretett Gyermekeimnek,

*akik kérték, hogy írjam le
gyermekkori emlékeim.*

Húséges Feleségemnek,

*aki türelemmel viselte
a számítógép előtt
eltöltött napjaim.*

SOÓS FERENC

AZ ÉLETEM TIZEDIK ÉVE

1944-45

**KÖNYVMŰHELY-Z-PRESS KIADÓ
MISKOLC
2011**

Tördelte és a borítótervet Soós Ferenc készítette.
A fényképek családi és II. Világháborús archívumokból
származnak.
A borító kilótt tankban talált véres és kormos térképda-
rab, amin dunántúli terület látható.

Copyright © Soós Ferenc
Minden jog fenntartva.

A könyv magánkiadásban készült
Miskolc, 2011. December

ISBN 978-963-08-2847-5

Kiadta: Soós Ferenc

A könyvet készítette:

Z-Press Kiadó és Digitális gyorsnyomda
A kis példányszámú könyvgyártás specialistája

Visszaemlékezés

Kilenc éves voltam 1944-ben.

Tíz éves lettem 1945-ben.

Egy év folyamán éltem Désen (Erdélyben), menekültként vagonban utaztam, Celldömölkön két lakásban laktam, hetekig gyalogoltam Ausztria országútjain és voltam angol hadifogságban a Dráva partján.

Számomra a háború alig több mint egy évig tartott. Persze ez is elég hosszú idő lehet, ha megpróbáltatások érik az embert, a kiskorú gyereket. De ez nem is volt igazán gyerekkor. Ez valami más volt, más élet volt. Nem gyerekeknek találták ki. Olyan gyorsan, egyik percről a másikra meg tudtak változni körülöttünk mindenben az életfeltételek.

Igaza volt a Feleségemnek és a Gyermekeimnek, amikor azt kívánták tőlem, hogy meséljem el a régi időkben, a gyermekkoromban átélt eseményeket. De hasonlóan erős hatást gyakorolt rám Ernő, a gyermekkori barátom, aki egy beszélgetés alkalmával, azzal biztatott, hogy le kell írnom a régi emlékeim.

Ez a kis könyv nem a teljes tárháza az emlékeknek. Az is megtörténhet, hogy nem is végleges gyűjtemény, mert még hevenyészett feljegyzést sem találok az események pontos igazolására. A fellelt családi fényképeken, régi térképeken, néhány irat másolatán kívül, amit leírok, azt dokumentumok alig-alig támasztják alá.

Még mindig a címen gondolkozom. Milyen címe lehet egy rövid leírásnak, amely pillanatfelvételeket villant fel a gyermekkorból? Igaz, ez a gyermekkor itt a Kárpát-medencében a második világháború legnehezebb napjaira esett. Hány gyerek élte át ugyanígy, ugyanezt? Hány gyerek halt meg? Hány gyerek lett sebesült, és hányan lettek

egész életükre rokkantak? Most a lelki rokkantságra is gondolok.

Háborús gyermekkor volt az enyém is, de szerencsém volt, annak ellenére, hogy nem készítettek fel engem, minket a háborúra. De volt mindig mellettem legalább egy kéz, amibe belekapaszkodhattam. Ha voltak is nehéz perceim, amikor egyedül maradtam, amikor egyedül kellett valamilyen lehetetlen dolgot átélnem, a nehéz percek elmúltával legtöbbször már nem maradtam egyedül, már támaszkodhattam valakire, elsősorban a bátor szellemű Édesanyámra.

El kell mesélnem, hogy nem csak féltünk, reszketünk, sírtunk, ételért rimádkodtunk, menekültünk, hanem mindenáron, gyermeki ésszel, de tudatosan túl akartuk élni ezeket a zavarodott, veszélyekkel teli napokat.

Felnőtt fejjel jöttem rá, hogy egy gyereknek van igazán életösztöne. Egy mindent próbált felnőtt nem ismeri ezt, mert begyakorolt, megtapasztalt, rutinszerű megoldásai vannak a különböző helyzetekre, de egy gyereknek most kell felismerni a soha fel nem adás lelkiállapotát. Megtanultam, hogy mit jelent nincstelennek, éhesnek, többszörösen kiszolgáltatottnak lenni. Ráadásul mindezt elfogadtam és átéltem, mint elkerülhetetlent, de nem beletörődéssel, nem tragédiaként, hanem sokszor egy nagy kalandként, nem véres küzdelemként, és soha, de soha nem adva fel.

Ez az írás visszaemlékezések sorozata. A megfogalmazás nem egy kilenc-tíz éves kisgyerek szóhasználata, szókincse, hanem egy hetvenhetedik évében járó idős emberé. Az, hogy éjszakákra, hangokra, képekre emlékszem, ezek nem a képzelet szüleményei, nem kitalálások, hanem az átélt, az elfelejthetetlen, ébren is és álmaimban is visszatérő valóság, még ha olyan régen is történt dolgokról van szó.

Amire nem emlékszem? Az érzelmek. Nem voltak kitöréseim. Nem nyafogtam, nem követelöztem. A nehéz pillanatokban és helyzetekben főleg hallgattam, és a magam szerint helyes életmegóvó megoldásokat választottam. Nem emlékszem arra, hogy ez alatt az egy év alatt valamilyen gyerekes rosszaságot követtem volna el. Nem azért, mert jó gyerek akartam lenni. A viselkedésem a minden idegszálamban ott vibráló élni akarás határozta meg. Tudni, érteni akartam a helyzetem. Jó akaratú, segítőkész, felnőttekkel egyenrangú társként kívántam viselkedni. A nyilvánvalóan megváltoztathatatlan ellenem dolgozó körülményeket zúgolódás nélkül elfogadtam.

Nem volt ez igazi gyermekkorban elvárható viselkedés. Voltak helyzetek, amikor (most látom, utólag) szinte családfőként lehetett rám számítani, mert családfőként kellett viselkednem. Egy testileg-lelkileg egészséges gyereknek (Úgy gondolom, hogy ilyen voltam.) a megpróbáltatások nem jelentettek akkor, azokban a pillanatokban elviselhetetlen jelentőségű dolgot. Például nem emlékszem arra, hogy bármilyen helyzetben eszembe jutott volna, hogy én most meg fogok halni. Csak megváltoztam, megváltoztattak az események. Ma az a sok megpróbáltatás semmiségnek tűnik. Egyszerűen el lehetne felejteni.

Sokan mondják, hogy csodák nincsenek. Most, amikor saját életem, gyermekkorom egy évének eseményeit átélem, leírom, akkor tudom, hogy vannak csodák. Magam is két-három dolgot csodának vélek. Egyáltalán, hogy életben maradtam. Nem kizárólag csak a fegyverek miatt, hogy több lehetséges alkalommal azok nem oltották ki az életem. Ez alatt az egy év alatt nem voltam beteg., de nem voltam tetves és ótvaras sem. (A következő években annál többet lettem beteg, esetenként hónapokig.) ¹

Csodának tartom, hogy emlékszem ezekre az eseményekre. Szívesen egyre többet gondolok ezekre napokra, a

gyermekkoromra, foglalkozom a háborús időszakkal, egyre részletesebben kerülnek elő a régi emlékek a múlt mélységeiből. Ma számomra csodálatosnak és megfejthetetlennek tűnő dolog, hogy egy-egy részlet alig hihető módon, de megtörtént. Szerencsés és megfoghatatlan, megmagyarázhatatlan fordulatok változtatták az életem, sejtések valósultak meg.

Egy dolog erősen hiányzik. A dátumok. Ezek közül csak néhányra emlékszem pontosan. Viszont részletesen merülnek fel a múltból az utak, a helyzetek, néha még az is, hogy milyen volt az időjárás, melyik napszakban történt valami. Magam is csodálkozom, hogy miért pont ezek a pillanatok bukkannak elő az emlékezetemből.

A családban sem jegyezte fel akkor részletesen sajnos senki a háborús napok emlékeit. Megtaláltam néhány iratot, bizonyítványt. Kevés a használható, kézzel fogható emlék, legfeljebb néhány régi, gyenge minőségű fénykép, amelyek hitelesen igazolnák néhány fontos dolog megtörténtét. Esetleg a térképdarabok ceruzával berajzolt útvonalakkal. Az is érdekes, hogy ennyi hányattatás után, hogy maradtak ezek meg?

Olyan közel szeretnék jutni ilyen hosszú idő elteltével a valósághoz, amennyire csak lehetséges. Az események leírása több helyen nem elég részletes. Érzem, hogy valami hiányzik még. A szűkszávúság oka az lehet, hogy ekkora távlatból nem csoda, ha csak a mély nyomot hagyó emlékek, pillanatok bukkannak elő, és sok mellékkörülmény nem.

Ilyen gondolatok jegyében kezdem el leírni, amit átéltem, a szemem előtt tartva, hogy ezek a dolgok jelentéktelenek a világban és hazánkban akkor történtek mellett.

Dés

A következő részletek fontosak, mert a háború alatt átélt eseményekből több ezen a helyen, Désen játszódtott le. Talán azért is érdemes leírni, ami itt történt, mert ma már így nem léteznek a városnak ezek a részei. Lakótelep épült a régi Bocskai utca és a régi iskola területén.

Az első háborús élmények

Édesapám ² a MÁV-nál dolgozott gőzmozdony vezetőként. Kiváló szakember volt. Szerette a fogalakozását.

Az erdélyi visszacsatolás után először Szatmárnémetibe vezényelte a MÁV egy ideiglenes kinevezéssel, majd néhány napi ott eltöltött szolgálat után új és végleges kinevezést kapott a dési fűtőházhoz.

Örömmel töltötte el a megkapott erdélyi munkahely Désen, mert itt élt a gyermekkorában ³, és a szüleivel erdélyi menekültként 1921-ben érkeztek Miskolcra. Most itt volt az örömteli, de kételyeket és bizonytalanságot ébresztő légkörben az alkalom a visszatérésre.

Napokon belül mi is, Édesanyámmal ⁴ és Erika⁵ húgommal, Nagymamámmal ⁶ és Nagyapámmal ⁷ elutaztunk Miskolcra Erdélybe, és Désre költöztünk. . Egy szép kertés és üres családi ház várt minket. A ház a Bocskai ⁸ utcában állt, közel volt az állomáshoz (500 m lehetett a távolság), és közel volt a fűtőházhoz is. Könnyű volt megszeretni ezt a házat, a kertet, a gyümölcsöst és a Szamospartot. Szívesen laktam ott.

(A Szamos partján új, széles, magas gátat emeltek, ahol a szilvás kert volt. A kanyart kiegyenesítették. A vizet terelő gát és a túloldalon a vízimalom már nem létezik.

A Bocskai utca helye és környéke megváltozott. Emeletes házak között az 1C számú országút halad. A utca új neve Ion Pop Reteganul lett.)

Édesapám: Soós Mihály MÁV főmozdonyvezető
Poszthumusz MÁV Műszaki Főintéző

M. Kir. lci központi szállítási vezetés.

Nyilvántartási Szám: 2462

NYÍLT-RENDELET.

S o ó s M i h á l y ur mozdonyvezető jelölt
 a miskolci ftház állományába tartozó mozdonyvezető
 vasút szolgálati ügyben . mozdonyvezetői
 ~~megbízásával~~ /rendeltetéssel /Miskolc. . . .
ről Erdélybe vármegy. Nagykároly ftházhoz. . . .
 utazik és ott szabadon mozoghat.

A NYÍLT RENDELET, amellyel Édesapámat Nagykárolyba
 helyezték

A házigazdánk a szomszéd házban lakó Prodán Traján ⁹ volt, akit csak egyszer-kétszer láttam. A sarkon az utcából balra kiágazó rész a piacra és a Szamos országúti hídjához vezetett. Szemben velünk a polgármesterék ¹⁰ laktak. Fiúgyermekükkel elkényeztetett magatartása és sokkal idősebb kora miatt, nem lettünk és nem voltunk játszópajtások. Tőlük jobbra laktak Ernőék. Ernővel együtt jártunk iskolába.

A házunk sarokház volt, két kis toronnyal és az árvi-
 zek miatt magas alapokon állt, lent pinceablakkal. A verandára lépcső vezetett fel. Innen nyílt az előszoba, ahonnan balra a nagyszüleim laktak, jobbra a mi lakásunk volt, középen volt a konyha, és még egy kis szobából állt a ház. Ezt a kis szobát albérletbe két fiatal postatisztnek ¹¹ adták ki a Szüleim.

Az udvaron a verandáról vezetett fel egy lépcső a padlásra. A padláson, a kettős toronyban galambok éltek.

Ebben a házban laktunk Désen a Bocskai utcában, a 26 szám alatt. A kép jobb alsó sarkában látható a kis kapu és mellette a nagy kapu. (Ezt a felvételt 1971-ben készítettük.)

Itt a padlásán volt néhány játékom ¹² is és a szép, egyre bővülő ásvány gyűjteményem. Az ásványokat Édesapám hozta, amikor a szolgálata Nagybánya felé szólította. A menekülésünk idején minden ott maradt. Amikor 1971-ben ott jártunk még állt a ház. Akkor felmentem a padlásra (Megengedték!), már nem volt meg semmi.

A teljes ház alatt pince volt olyan elrendezésben, mint a lakások. Volt benne lent vízcsap is és szennyvíz lefolyó. Az udvart nyáron számomra elérhetetlenül magas szőlőlugas árnyékolta be. A kerítésnél, az udvar sarkában eperfára emlékszem, amelynek fehér gyümölcse volt. Az udvar hátsó végében nagy fáskamra állt. Az udvar mellett kezdődött a bekerített veteményes kert, egy hatalmas

aranyparmin almafával. A veteményesből kicsi kapu nyílt a szilvafás gyümölcsösbe, és egy jól kitaposott, egyre lejtő ösvény vezetett le a Szamoshoz. Itt már egyesülve folyt a Kolozsvár felől érkező Kis-Szamos és a Beszterce felől érkező Nagy-Szamos vize.¹³

Állandó lakás bejelentéshez igazoló szelevény.

Lakás, amelybe beköltözik: *Dés* város község kerület *Bocskai* út *27* ház. hrsz. em. fűt. *gáz*.

atyjának családi és utónome: *ia Csós Mihály* szülőanyjának leánykori családi és utónome: *Tóth Zsófia*

családi és utónome, esetleg az előbbi neve is: *ifj. Csós Mihály*

születésének helye és éve: *Nagyszeben* város község *1909* év születése (állam): *maior mordonyi október*

törvényes, — vele együtt beköltöző, — 50 éven felüli felesége leánykori családi és utónome: születési helye: ; éve: *1*

nevet viselő, — vele együtt beköltöző, — 12 éven aluli fiú-, illetőleg 16 éven aluli leánygyermekének neve:

1. <i>Tóth</i>	3. <i>Miklós</i>	5. <i>1935. ápr. 8</i>
2. <i>Erka</i>	4. <i>„</i>	6. <i>„</i>

Dés, 19. évi *január* hó *3.* nap.

A lebelgyezett igazolószelvény felmutatását igazolom: A betűsoros nyilvántartókönyvbe való bejegyzést igazolom:

ifj. Csós Mihály a háztartás (megbízottja) vagy a lakóháza aláírása. *Prodán Traján* a háztartás (megbízottja) aláírása.

Tintával, olvashatóan kell kitölteni!

Az ideiglenes után az állandó bejelentő lapunk Désen, a Bocskai utca 27 számra. Alul, jobbra jól olvasható Prodán Traján házigazda aláírása.

A Szamosnak ezt a könyökét Csákánykertnek hívták. Itt a kanyarban széles volt a folyó, mély volt a víz és erős a sodrása. Hosszú, nagy kövekből rakott, víz alatti gát terelte a folyó vizét a szemközti oldalon működő vízimalomhoz, ahol rendszeresen én daráltattam kukoricát az otthoni puliszkafőzésekhez. A kukoricát otthonról vittem magammal. Gyalog mentem a piacon át, majd a Szamos-

hídon a túlsó oldalra. A hídon túl, jobbra fordulva a gáton, a folyó partján vezetett az út a vízimalomhoz. Nem kellett megvárnom, hogy az általam vitt kukoricát a garatba öntsék. Megmérték, a vámot levonták, és lisztre kicserélték.

Nyugdíjas Nagypám sok estét töltött a kert végében eredményes horgászással. Főleg törpeharcsát, harcsát és szép balintokat fogott. Reggelenként egy tekintélyes méretű tálban nézhettük meg a még élő halakat. Ha nem volt kapás, akkor nagypám a szokásos mondókájával fogadott: „*Halász, vadász, madarász üres zsákban kotorász.*”

Itt éltem a gyermekkorom legszebb, legérdekesebb napjait, amíg a harcok a Kárpátokon túl folytak. Rendszeren jártam iskolába a Rózsa-hegyre. Jól tanultam. A játékaim a Verne könyvek, és a fémépítő ¹⁴ után, fokozatosan a háborúval kapcsolatos játékok lettek. Ólom- és festett gipsz-katonák századai harcoltak a szoba padlóján. Fiú barátaimmal hajtogattuk, és dobáltuk a papírrepülőket. A legkedvesebb olvasmányaink a háborús fényképekkel teli újságok voltak. Ilyen volt például a Magyar Futár és a fényes, színes papíron nyomtatott, német kiadású SIGNAL. Ennek a két újságnak a papír minősége nem volt alkalmas a repülő hajtogatásra.

1944 első hónapjaiig béke volt Désen. Március 15-én a Fő-téren, a Petőfi-szobornál az ünneplés pillanatok alatt tüntetése változott a háború ellen. Hamar szétszéledtek az emberek, amikor megjelent a rendőrség.

1944 első hónapjaiig nem láttam csak fényképen harckocsit, ágyút, katonai repülőgépet. Nem láttam német katonát, sebesülteket, fegyvereket.

Azután ...

Árvíz

Tőlünk nem messze csatlakozott egymáshoz a Nagy-Szamos és a Kis-Szamos vize. Azt nem lehetett eldönteni, hogy melyik okozta az árvízi veszedelmet 1944-ben.

Már a kertben van a víz. A Szamos medréig minden a vízben állt. Jobbre a házi gazdánk, Prodán Traján házának a sarka látszik.

A Szamos partjáról tiszta időben még havasnak látszott északkelet felé a Pop Iván (2020 m)¹⁵ csúcsa, amikor ijedten vettük észre, hogy emelkedik a Szamos vize. Gyorsan emelkedett, zavaros volt, faágakat, széna csomókat hozott magával. Nem kellett két nap sem, és elérte és mosta el az éles kanyarban a meredek, bokros part tetejét. Nagypapámmal napjában többször is a Szamoshoz vezető

ösvényünkön leszúrt botokkal megjelöltük víz szélét, hogy tudjuk a vízállást. Legközelebb, amikor lementünk már azt a helyet ellepte víz, és a házhoz közelebb kellett megjelölnünk a szélét.

Fiákerrel utazunk az iskolába a Bocskai utcában. A fiáker mögött Ernőék háza áll. Hátul, a kép közepén a gótikus református templom tornya látható.

Még a kert közepénél sem járt az áradó Szamos vize, amikor a pincénkben is jött visszafelé a szennyvíz csatornából. Menteni kellett, amit lehetett. A hátsó kertbe, majd a veteményesbe sem lehetett már menni. Megtelt a pince, az udvaron száraz lábbal a kamra sem volt elérhető. És csak emelkedett tovább. Patakok keletkeztek az utcán. Végül néhány napig ott is folyó lett az úr. Vízben állt a faskamra, a lépcső első, majd második, harmadik és negyedik foka. Körülzárt minket a víz.

Az egész várost a Szamos nem öntötte el. A magasabban fekvő helyek, így a Bocskai utca eleje is bent a város közepén száraz maradt.

Amíg a víz vissza nem húzódott iskolába úgy járunk, hogy fiáker jött értem és a közel szemben lakó iskolatársamért, Ernőért. Fiáker is hozott haza. A vízmentes részeken a városban már gyalog mentünk az iskolába, és jöttünk hazafelé.

Gondtalanul éltük át az árvíz által okozott nehézségeket. Egyáltalán nem éreztük tragikusnak a körülményeket. Az iskolában az osztálytársak előtt nagy meglepetés volt, hogy egy elöntött utcából járunk iskolába, és nem hiányzunk.

Édesapámért motorcsónakkal magyar katonák jöttek. Bejöttek a kapun is a lépcsőig. Gumi ruhát viseltek. Egyszerűen ölbe vették Édesapámat, és úgy tették a csónakba. Ők vitték el a fűtőházhoz szolgálatba, és vissza is

Német katonavonatot halad a Kárpátokon keresztül.
Édesapám a mozdonyával hátulról tolja a vonatot.

hozták, amikor letelt a szolgálata. Akkor a munkában eltöltött ideje szokatlanul hosszúra nyúlt, kimerítő szolgálatok voltak. Német katonavonatokat továbbítottak át a Kárpátokon. Az útvonal Déstől érintette Besztercét, Naszódot, Ó-Radnát, Kosnát (Cosna), Vatra Dornát ¹⁶. Ezeken, a néha több mint kétnapos utakon 342-es ¹⁷ gőzmozdonyokkal vontatták és tolták a vonatokat. Két gép húzta és egy tolt a tehervonatot.

Különösen nehéz volt a téli szolgálat embernek és gépnek egyaránt. A meredek emelkedőkön, a nagy hóban néha a vonattal azért kellett megállni, mert elfogyott a gőz, lecsökkent a gőznyomás. Egy ilyen megállás után nehéz volt a vonatot újra mozgásba hozni. Akkor még a tehervonatok nem voltak légfékes rendszerrel felszerelve. A megálláshoz és az induláshoz a mozdonyvezetők és a vagonokon a fékező bódékban dolgozó fékezők komoly együttműködésére volt szükség. Ilyen gépen végezte ezt a nehéz szolgálatot Erdélyben négy éven keresztül a masiniszta Édesapám.

Ezeket a mozdonyokat használták Beszterce felé és az elágazáson is Szeretfalvától Dédáig, amikor ez a nagyszerű vonalszakasz elkészült, és ezzel megteremtették az összeköttetést a székely körvasúttal. Korábban, 1940-től a Déda és Szeretfalva közötti szakaszon autóbuszok szállították az utasokat.

Désről Kolozsvár és Zsibó felé 324-es ¹⁸ mozdonyok jártak. Ezeket a szerkocsis mozdonyokat Désen a fűtőházfordítóján a hosszuk miatt, nem lehetett megfordítani. Erre a célra a deltát használták.

Kolozsvár és Nagyvárad között a gyorsvonatot két 324-es gép húzta. Ezeken a vonalakon (Hideg-Szamos és Sebes-Körös völgy) az éles kanyarok és erős emelkedők miatt nagyobb gépek nem járhattak.

Április 3

1941-ben iskolás tanuló lettem. Az előző hónapokban Édesanyám óvodába akart beíratni. Szomorúságára kiharcoltam erre a pár hétre is a szabadságot: nem lettem óvoda. Iskolába viszont szívesen jártam. Különösen egy olyan kellemes helyre, amilyen a Rózsa-hegy¹⁹ volt.

Hatalmas, öreg fák éltek még akkor a Rózsa-hegyen. Ezeknek a fáknak az árnyékában, Mátyás király középkori várának²⁰ a helyén, kerítés nélkül állt az iskola földszintes, két tanteremből, egy kis irodából és mellékhelyiségekből álló épülete. Az osztálytermekbe az udvarról nyílt az ajtó. A vár kőmaradványait, érdekes faragott épület

Désen az első tanítóm P. Tamás Ágoston ferences rendi szerzetes volt. Ő tanított meg írni, és tanított meg nagy türelemmel olvasni. Tőle tanultam meg az imádságokat. Harmadik osztályban Moravik igazgató úr volt a tanítónk. A képen a középső sorban balról a negyedik vagyok. Azért vagyunk a képen ilyen sokan, mert osztatlan volt az iskolában az első és a második, valamint a harmadik és a negyedik osztály.

maradványait kerülgetve játszottunk, futkároztunk a szünetekben. Az iskolába a Bocskai utcából város főterén keresztül, a gótikus református templom mellett, meredek, macskaköves utcán jutottunk fel.

9

Az anyakönyvi napló folyószáma... 76.

ÉVVEGI BIZONYÍTVÁNY
Sós Ferenc

a mindennapi népiskola.....III......osztályában
az 1943./1944. iskolai évben tanúsított előmeneteléről:

Tantárgyak	
Magaviselete	<u>Kitűnő</u>
Szorgalma	<u>Kitűnő</u>
Vallásán	<u>Kitűnő</u>
Beszéd- és értelemgyakorlat	<u>Kitűnő</u>
Olvasás és olvasmánytárgyalás	<u>Kitűnő</u>
Írás	<u>Kitűnő</u>
Fogalmazás	<u>Kitűnő</u>
Helyesírás és nyelvi magyarázat	<u>Kitűnő</u>
Kisebbségianyanyelv
Számolás és mérés	<u>Kitűnő</u>
Földrajz	
A magyar nemzet története	
Polgári jogok és kötelességek	
Természettan, gazdaságtan, háztartástan	
Természettan és vegytan	
Egészségtan	
Ének	<u>Kitűnő</u>
Rajz	<u>Kitűnő</u>
Kézimunka	<u>Kitűnő</u>
Testnevelés	<u>Kitűnő</u>
Az írásban tanítottak és a gyakorlatok	
Egész évben mulasztott <u>1</u>félnapot. Nem igazolt <u>1</u>félnapot.	
Kelt <u>Dés</u> <u>1944. március 3-án</u> <u>aprilis 3-án</u>
igazgató <u>Horváth</u>	tanító <u>Horváth</u>

(P. H.)

ELEMIFÜZET

Az 1943/44-es tanévben az év végi bizonyítványom, amelyen jól látszik az április harmadiki dátum, amikor Désen megszűnt a tanítás.

A békés, megszokott mederben folyó életünk megváltozásának, rosszra fordulásának következő jele az iskolai év korai befejezése volt. 1944-ben április harmadikán kiosztották a bizonyítványt. Ezt a változást mi, iskolások sem fogadtuk kitörő örömmel. Nem volt évzáró ünnepség, szétszéledtek az osztálytársak, csak egyszerűen bezárt az iskola Désen. Nem tudtuk, és nem is éreztük még, hogy mik a következő időszak eseményei. Azt hiszem, hogy a felnőttek sem sejtették, hogy az ilyen események milyen új megpróbáltatások, változások előjelei.

Kórház a Bocskai utcában

A német megszállás első, közvetlenül megtapasztalt eseményeként német teherautók jelentek meg az utcánkban, és a sárga csillagos házakba, a zsidó családokhoz német katonákat helyeztek el. Tőlünk négy-öt házzal az állomás felé egy üresen álló háznál vaságyakat és más felszereléseket raktak le, és vittek be a házba és az udvarra.

Először egy kicsit félénken, aztán egyre magabiztosabban mentünk egyre közelebb a német katonákhoz és a hurcolkodáshoz. Minket, kíváncsiskodó gyerekeket nem küldtek el, de nem is szóltak hozzánk. Azt furcsának tartottuk, hogy az ablakokat deszkával beszögezték, és még be is rácsozták az utcai oldalon. Amikor gyors munkával látszólag készen voltak, már őrséget is állítottak a kapuba. Felállítottak az utcán egy berendezést is, amit magas, sátorhoz hasonlító ponyvával vettek körül. A berendezésből gőzfelhő szállt fel.

A fegyveres őrség már nem engedte meg, hogy közel menjünk a kapuhoz, és nem nézték jó szemmel a bámészkodást sem. Szó nélkül, kézlegyintésekkel küldtek el, zavartak el minket.

Újra és újra visszamentünk kíváncsiskodni. Egy-két nap elteltével, vörös keresztes teherautók jöttek, és zárt kisebb autók is. Az autókból közrefogva német egyenruhában katonákat és ismeretlen, rongyosnak látszó ruhákban más férfiakat kísérték be a házba. A kísérők karján karszalag volt. Némelyik ember kiáltozott, mintha szabadulni szeretne a kíséritől. Volt, aki alig tudott járni, rogyadoztak a lábai. Ezután már féltünk, és nem jártunk oda még messziről sem nézelődni. Naponta újabb ember szállítmányok érkeztek, és az autókkal vittek is el embe-
reket.

A tájékozott felnőttjeink szavaiból kiderült, és mi gyerekek megtudtuk tőlük, hogy ezek a katonák kiütéses tífuszban szenvedtek, amit a tetvek terjesztettek. Szörnyen szenvedhettek szegények.

Az utcánkban vége lett a csendnek, a nyugodt életnek. A felnőttek sem jártak szívesen arra. Nem tudom, hogy a szomszédok hogy bírták ki, mert gyakran percekig tartó ordítás hallatszott. Hörgés, jajveszékelés, kiabálás szakította meg a csendet hol nappal, hol éjszaka. A kiáltás olyan hangos volt, hogy a házunknál bezárt ablakok mellett is hallottuk.

Lehetséges, hogy ezek voltak azok a riasztó és tönkretett napok és éjszakák, amikor bennem, az alig kilenc éves gyerekekben kialakítottak egy idegállapotot, ami kívülről nem látható belső remegéssel járt. Kritikus helyzetekben is kifelé, mindenki felé akarattal hősies magatartást mutattam. Azt láthatták, hogy nem félek semmilyen körülmények között, de belül a mellemben éreztem a kiszolgáltatottság reszketését. Először éreztem a térdhajlatomban az erőtlenséget. Először dobogott a torkomban a szívem.

Nehéz volt elérnem azt, hogy ilyenkor is képes legyenek beszélni, kezemet, lábamat mozgatni. Aztán ezt is megszoktam. Éjszaka a jajgatásra ugyan mindig felébredtem, de nyugodtan tudtam tovább pihenni. Gyakran átmentem éjszaka a Nagyszüleimhez. Közéjük feküdtem. Nagypám csodálatos történetek elmesélésével nyugtatott meg, és altatott el.

Egy-két hét múlva elköltöztették ezt a kórházhoz hasonlító betegápoló helyet. Nem nappal történt a költözés.

Senki nem mert abba a házba, abba az udvarba bemenni. Félték az emberek a tetűtől, a megbetegedéstől.

Már az is nagy szó volt, hogy a csendesség visszatért az utcánkba, a környékünkre.

Óvóhelyet készítünk

A háborús hírek hatása nyomtalanul nálunk sem múlt el. Édesapám és Nagyapám megbeszélték, hogy a ház alatti pince nem lesz nekünk alkalmas menedék esetleges bombázások idején. Elhatározták, hogy hátul a kertben, távol a háztól, mélyen a földbe óvóhelyet készítenek. Hozzá is láttak az ásásnak. Egyre mélyebb lett, és egyre magasodott körülötte a földhányás. Z alakúra tervezték, a két végén bejáratral. Arra gondoltak, ha az egyik vége betemetődne egy bacsapódáskor, akkor a másik végén még ki lehet menekülni.

A hátsó kertszomszédságban olajütő²¹, fűrészüzem és deszkatelep²² működött. A kamránk mögött, a kerítés túlsó oldalán magasodtak a deszkarakások. Innen hatalmas vastag gerendákat vásároltak és mindenféle deszka anyagot. Az alapos bevásárlás a szögekkel, kampókkal és kátránypapírok halmaival folytatódott.

Gyorsan dolgoztak. Az óvóhelynek két lépcsős lejárát is kiásták. A lépcsőket, a padlóját és polcokkal ellátott oldalát gerendákhoz szögezett deszkákkal bélelték ki. A tetején több rétegben és földdel befedve feküdtek a gerendák. A földet bevetették sütőtökökkel. Mire megérkezett a nyár, a hatalmas levelű sütőtökök indái fokozatosan elrejtették az óvóhely dombját. Már a munka megkezdésénél is segítettek, és tanácsokat adtak a szomszédok. Naponta jöttek, és megnézték a munka előrehaladását. Amikor pedig elkészült, a szomszédok a csodájára jártak.

Közben Édesanyám és Nagymamám mindenkinek csomagokat készített. A csomagokba kerültek azok a ruhaneműk, mellette takarók, iratok, tartós élelmiszerek, amelyekről azt gondolták, hogy légiriadó esetén magunkkal kell vinni az óvóhelyre.

Figyeltem a férfiak szorgalmas munkáját. Alaposan megnéztem, amikor elkészült. Azt is tudom, hogy későbbi veszélyes helyzetekben engem egy esettől eltekintve (amiről majd később beszámolok), soha nem tudtak pincébe vagy óvóhelyre levinni, leparancsolni. Megmagyarázhatatlan viselkedés volt ez a számomra és a Szüleim számára is. Hiábavaló volt akármilyen könyörgés, szigorú parancs. Egy idő után, a sok-sok nehéz pillanat során hozzászoktak a viselkedésemhez, beletörődtek, és már nem is erőltették.

Biztosan emlékszem, hogy a barátokkal én is többször voltam benne. Száraz és lyukas fűszálak meggyújtásával, és a füst beszívásával végeztük az első cigarettázási gyakorlatokat.²³

Még egyszer sem szólalt meg élesben a sziréna. Nem is sejtettük, hogy milyen az, ha tényleg baj van. Próbariadók voltak, és tudtuk, hogy ezt nem kell komolyan venni. Hallottuk a rádióban, hogy hol van légiveszély. Szolnok-Doboka vármegye²⁴ eddig kimaradt az ilyen riasztásból. Az ablakokat elsötétítettük. Ezt ellenőrizték is esténként az utcáról, hogy nem szűrődik-e ki fény. Olyan kék papírokkal takartuk be az ablakokat, mint amilyenek az iskolai könyveim és füzeim voltak bekötve. A lámpakörtek körül is a lámpaernyőre ilyen kék papírt erősítettek. Este az utcákon teljes sötétség honolt. Az emberek estére behúzódtak a lakásaikba.

Még nem hallottuk a légvédelmi ágyúk hangját. Tudtuk, hogy a Szamos hídjánál és a vasútnál vannak felállítva. Még egyetlen lövés nem dördült el, egyetlen bomba sem hullott a városra.

Ritkán előfordult, hogy repülőgépek szálltak el feletünk. Ezek rendszerint hárommotoros szállítógépek²⁵ voltak, és magánosan repültek.

Német teherautó

A megszállás után az utcánkat harsány beszédű német katonák nem harcoló népes csapata járta végig. Az állomás felől az utcánkban egy személyautó méretű nyitott, terepszínűre festett gépkocsi után teherautók vonultak lassan. Kiszaladtunk a kapu elé. Az utca két oldalán gyalogosok is jöttek.

Az egyik katonai ponyvás teherautó a kapunk előtt állt meg. Három német katona bejött az udvarba. Egy darabig tanakodtak az udvaron felfelé, a szőlőlugasra mutogatva. Majd anélkül, hogy velünk bármit megbeszéltek volna, kinyitották a nagykapu két szárnyát belülről, és a teherautóval betolattak a szőlő lugas alá.

Ilyen magas volt a lugasunk.

Aztán megértettük, hogy ennél jobb álcázást nem találtak a környéken. Nem tudtuk meg, hogy mi van az autón. Egyszer sem bontották ki a ponyva kötélzetét, nem hajtották le a hátsó részét. A német katonák közül valamelyiket naponta egyszer-kétszer láttuk. Ilyenkor a kapun benéztek az autójukra, és elmentek. Nem tudtuk, hogy hol laknak, hol étkeznek, mi a dolguk itt. Velünk semmiféle kapcsolatot nem tartottak. Végleges elmene-telükig ezzel az autóval az udvarról nem mozdultak ki.

Egyszer az egyikük meglátta a kertben az óvóhelyünket. Odahívta a társait is. Alaposan megszemlélték kívülről, belülről. Közben nevetgéltek az építményünkön. Mutogatták nekünk, hogy ha egy bomba becsapódik, az óvóhely repül a levegőbe, és itt mindenkinek „Kaput”. Mutatták azt is, hogy sokkal jobb óvóhely a pincénk. Oda kell elbújni, ha szükséges.

Másnap, vagy harmadnap fiatal tiszt jött be hozzánk. Körüljárta az autót. Valószínűleg ellenőrzést tarthatott.

Az udvaron is körülnézett. Majd mutogatással azt kérdezte, hogy a kerten túl mi van. Elmagyaráztuk, hogy a Szamos-folyó.

Látszott rajta, hogy megörült ennek. Valamit mondott az embereinek. Azok közül néhányan elsiettek. Úgy látszik, hogy másokat is hívtak. Hamarosan egy tekintélyes csapat sietett a hátsó kerten keresztül a folyóhoz. Mi kíváncsian kísértük el őket.

A parton a tiszt azonnal vetkőzni kezdett. Furcsa volt látni hosszú szárú, fehéres-szürke színű alsónadrágban, amit szintén levetett, és egy másik kisonadrágba bújtatta a lábait.

Nagyapám kézzel-lábbal magyarázta, hogy itt nem lehet, nem is szabad fürdeni. Mutogatott, hogy mély a víz és nagy a sodrása. (Mi itt egyszer sem fürödtünk. A hídnál volt szabad strand. Oda mentünk néha el.) A kanyarban a sodrás alámosta a partot²⁶, és a part széléről bokrokat is döntött a vízbe. Ő tudta, mert horgászaskor be-be akadtak a horgok valamibe. A német nem hallgatott rá. A többiek is készülődtek a fürdéshez, amikor alsógyatyában a magas partról fejest ugrott. Legalább ne fejest ugrott volna. Amikor felbukkant először nem látszott semmi. Ahogy mászott kifelé, már véres csíkok futottak végig az arcán. Amíg öltözött, a katonákkal együtt megszep-

Fürdés a Szamosban a hídnál.

penve álltunk, és vártuk, hogy most mi lesz. Futva jött az egyik katonája. Gézzel letörölte a vért a felkarcolt arcáról. Valamivel be is kente. Aztán mentünk vissza, mintha mi sem történt volna. A többiek nem fürödtek.

Harckocsizók jönnek

A Magyarország című napilap járt hozzánk. Elsőben, másodikban otthon nem voltak megelégedve a Szüleim az olvasó tudásommal. Gyakorlásként minden nap Nagypapámnak újságot kellett felolvasnom. Először a címetek olvastam el, majd az általa kiválasztott írást végig. Megszoktam ezt a feladatot, és ebéd után hívás nélkül ez volt a feladatom. Rádiót hallgattunk egész nap, néha estefelé Londont is. Beszédtéma volt a front közeledése. Elég tájékozottak voltunk, én is, mint gyerek, és a barátaim is.

Ennek ellenére egy szokatlan esemény következett, olyan, amilyenre eddig nem volt példa. Nem gondoltuk, hogy ilyen dolog megtörténhet. Ezért ért meglepetésként minket, amikor két fekete szerelőruhás német katona jött be a kapun. Nem voltak barátságosak, de durván sem viselkedtek. Semmiféle komoly katonai felszerelés, hátizsák nem volt náluk. Térképet, sem komolyabb fegyverüket sem láttam. Nem jöhettek gépkocsival, mert az utcán autó nem állt, szekér nem mozgott. Megjelenésüket nem tudtuk megmagyarázni.

Édesanyám és Nagypapám próbált velük szót érteni. Minden igyekezetük ellenére nem sikerült. Nem értették egymás nyelvét. A mozdulatokból az kiderült, hogy éhesek. Azt viszont nem tudtuk, hogy miért akarnak mindenáron bejönni a házba.

Talán Édesanyámnak jutott eszébe, hogy az utcánk egyik közeli házából hívjam át azt a magas, szakálas, idősebb ortodox zsidó férfit, aki biztosan tud németül. Szaladtam érte, és sikerült megtalálnom, és egy kis rábeszéléssel áthívnom a szomszédot. (Korábban nem volt nálunk, és mi sem voltunk náluk.) Megértette a gondunkat, de látszott rajta a félelem, amikor meglátta a két német

katonát a konyhában. A beszélgetésből kiderült, ennivalón kívül tisztálkodni szeretnének nálunk.

Nagyapámat az izgatta, hogyan lehetséges, hogy a nagy német hadsereg katonái ide jutottak? A mi kérdéseinket is tolmácsolta a szomszéd, mert kíváncsiak voltunk, hogy mi történt velük, hogy gyalog, minden felszerelés nélkül jönnek. Kiderült a válaszaikból, hogy harckocsizók, akik már több napja jönnek gyalog a nagy hegyek és a román határ másik oldaláról. Arra a kérdésünkre, hogy hol vannak a tankok, a járművek, egyszerűen azt válaszolták, hogy elfogyott a motorból a benzin, és felrobbantva ott hagyták azokat. Most az a dolguk, hogy amilyen gyorsan csak lehet menjenek haza, Németországba, mert ott van rájuk szükség.

A beszélgetés végén, a köszönetünk és a kölcsönös üdvözlések után az öreg szomszédunk megkönnyebbülten ment el. Mi akkor még semmit nem sejtettünk az elkövetkező napok szomorú eseményeiből.

A fekete ruhás két harckocsizó nem volt egyedül. Az innen-onnan összefutó szomszédok elbeszéléseiből kiderült, hogy az utcánk több házában hasonló látogatók jelentek meg, és a dolgok ugyanúgy játszódtak le, mint nálunk.

Étkezés és fürdés után mentek tovább a fiatal katonák. Semmiféle német katonai járművük nem volt az utcán látható, ezért gondoltuk azt, hogy gyalog jöttek, és gyalog is mentek tovább. (Lehetséges, hogy bent a városban várt rájuk valamilyen jármű.) A furcsa az volt, hogy nem csapatban vonultak, hanem párosával.

Ilyen és ehhez hasonló események a következő napokban még többször megismétlődtek az utcánkban. Egy új tapasztalat vitt bennünket tovább a háború feneketlen sötétsége felé.

Ernőék

Szemben, az utca másik oldalán, a sarok utáni első házban laktak Ernőék. Az édesapja orvosként a dési kórházban és a katonaságnál is dolgozott. Ernő iskolatársam volt. Együtt jártunk iskolába a Rózsa-hegyre. Ő kisebb volt, alsóbb osztályba járt, rám bízta a szülei. Így jártunk együtt iskolába.

A deportálásokról egyre rémisztőbb hírek érkeztek. Esténként a Szüleim és Ernőék suttogva titkos megbeszéléseket tartottak. Látszólag mélyen aludtam. Látszólag. Különben mindent értettem.

Az egyik következő éjszakán Édesapám a szolgálata szerint Zsibóra továbbított vonatot. A mozdony szerszámládájában utazott el titokban Ernő édesapja Zsibóig. Tovább nem ismerem, hogyan jutott el Pestre, és ott hol tartózkodott. Ezen a hajnalon Ernő az édesanyjával búcsúzkodás nélkül, a legnagyobb titokban a pesti gyorsra hagyta el Dést. (Az esemény 1944-ben történt. 2004-ben kerestük meg, és láttuk viszont egymást.)

Nálunk maradt egy Ernőék családja számára fontos csomag. Ezt a csomagot, ami egy orvosi táska volt, kérésük szerint Budapestre kellett eljuttatnunk. Édesanyámmal ketten utaztunk el ezt a megbízást teljesíteni. A küldemény az én hátamon utazott egy kis hátizsákban. Édesapámmal abban állapodtunk meg, hogy a biztonság kedvéért kerülő úton utazunk Budapestre. Ernőék és édesapjának eltűnése után elképzelhető volt, hogy már gyanúba keveredtünk, mint a legjobb ismerősök és közeli szomszédok. Nálunk senki nem kereste őket.

Odafelé a Zsibó, Szatmárnémeti, Miskolc és Budapest útvonalat választottuk. Hosszú utazás volt, számtalan átszállással, éjszakázással, légiriadókkal.

Végül szerencsésen Pestre érkeztünk. Alkonyodott már, nem volt messze az este. A megállapodás szerint a Pozsonyi utca 16 szám alá kellett mennünk. Itt kellett leadnunk a ránk bízott csomagot. Ez az utca és ez a ház is a gettóhoz tartozott. Egyre nőtt a belső remegésem, különösen, amikor az őrséget is megláttam. Az őrség az utca sarkán, a Margit-hídnál nem kért igazolványt. Csak azt tudakolták meg, hogy milyen címre és kikhez megyünk. A bennem felfokozódott belső izgalom lassan alábbhagyott. A saroktól nem messze, hamar megtaláltuk a 16 számot. Néptelen lépcsőházban mentünk fel a harmadik emeletre. Az udvar felé nyílt lengő folyósón az utolsó előtti lakásba kopogtattunk be. Nem okoztunk meglepetést. A sötét lakásba hamar beengedtek. Már várt minket egy idős, sárga csillagot viselő házaspár.

Még az asztalnál ültünk igen szegényes körülmények között vacsorázva, amikor megszólaltak a légoltalmi szirénák. Édesanyám a pincébe akart szaladni. A háziak felvilágosították, hogy itt, sárga csillagos házban, sárga csillagos embereknek nincs óvóhely. A felnőttek tiltakozásának ellenére kiszaladtam a nyitott folyósóra. Szemben a háztetők fölött fényszórók fénykévei mozogtak jobbra-balra. Repülőк zúgása töltötte be a levegőt. Robbanások hallatszottak. Az egész nem tartott sokáig. Halálos csend honolt a bérházban. Kialudtak, egy kivételével, a fényszórók. Megszólalt a légiriadó végét jelző sziréna is.

Korán reggel hagytuk el a házat. Most sokkal körületekintőbb volt a sarki őrség. Az Édesanyám igazolványán kívül a kis csomagunk tartalmát is megnézték. Gond nélkül tovább engedtek.

Fellélegeztünk. Számomra nagy esemény volt ez a budapesti út. Ma is csodálkozom a merészségünkön.

Vonatra ültünk, és Kolozsváron keresztül haza, Désre utaztuk.

Deportálás

A szemközti házból elköltöztek a polgármesterék. Nem tudtuk meg, hogy Désen költöztek másik házba, vagy véglegesen elhagyták a várost.

A Bocskai utca több házában is népes ortodox zsidó családok éltek. A gyermekeik közül nem járt velem iskolába egyik sem, mert a zsidó fiú gyerekeknek külön iskolájuk volt. A zsidó leányok pedig román tannyelvű elemi iskolába jártak. Míg a mi iskolánkban már április 3-án befejeződött a tanévet, az izraelita felekezeti iskolát május 3-án záratta be a városi hatóság.

Keveset tudtunk róluk, mert zárkózott életük bezárt ablakok mögött, magas kerítésű házakban és azok udvarán folyt. Az utcáról sem látni, sem hallani nem lehetett azt, hogy hogyan élnek. A 300-400 m-re működő piacon gyakran lehetett találkozni velük. A fiatal férfiakat már évekkal ezelőtt munkaszolgálatra hívták be. Az idős embereken messziről feltűnt fekete ruházatuk, a kaftánjuk és fekete kalapjuk, amikor egymással és más árusokkal beszélgettek. Sok dési boltnak, üzletnek ők voltak a tulajdonosai.

Később még ritkábban találkoztunk velük, alig láttuk őket. A sárga csillag kötelező használata miatt még félénkebb mozgású és csendes, rövid beszédű emberek lettek az utcákon és a piacon is. Különösen így volt ez, amikor a lakásaikba a megszállás után német katonákat is betelepítettek. A szájról-szájra terjedő rossz hírek hallatára nőtt a félelem, különösen, amikor az utcánkban házról-házra járva egy bizottság összeírta a sárga csillagos embereket.

Az iskolájuk bezárása után, május első napjaiban történt a hajnali órákban, hogy a házakból kisebb-nagyobb csomagokkal mindenkit az utcára parancsoltak.

Több gyerek sírt. Kiabálás is hallatszott. Mindannyian felébredtünk. Kiszaladtunk a kapu elé. Láttuk, hogy az utcára terelt felnőttek és gyerekek elindulnak a város központja felé.

Az elcsendesedett utcán a szomszédok között megindult a hírek kölcsönös kicserélése. Így tudtuk meg, hogy a menet a szomszédos utcában felállított gyűjtőhelyre ment, ahol már sokan voltak.

Később arról is lett tudomásunk, hogy több ilyen gyűjtőhely volt a városban, ahonnan gyalogosan mindenkít a Bungurban deszkából épített és szögesdróttal körülvett táborba kísérték. (A Bungur²⁷ déli határán helyezkedik el az a vasútvonal, amelyik összeköti a dési állomást a désaknai²⁸ sóbányával.)

Szinte néptelen lett az utca az elvonulásuk után. Lakatlanul és őrizetlenül ott állt a sok ház, amelyben nem voltak német katonák. Az elhagyott házaikat senki nem háborgatta. A hatóságok emberei sem, és környéken lakók sem. Fosztogatásnak semmi jele nem látszott.

Elmentek Ernőék, és nagyon hiányoztak. Nem tudtunk róluk semmit. Elköltözött ismeretlen helyre a házigazdánk, Prodán Traján is. Róla azt híresztelték, hogy átment a román határon.

Még hajtogattuk egy darabig a papírrepülőket Szőnyi Lacival, az osztálytársammal. Mindig ő jött át hozzánk. Magas, nyúlánk szóke fiú volt. (Szerettem volna megtalálni. Újra találkozni vele. Sikertelenek a kereső telefonálásaim.) Az édesapja vezette a piac mellett működő benzinkutat. Nemsokára bezárt a benzinkút is. De hamarosan ők is elköltöztek. Játsszópajtás nélkül maradtam.

Hiába vannak a nagyszülők, a szülők, a testvér, rászakadhat egy gyerekre is a magány. Különösen így van ez, ha a világ menete ennyire megbokrosodik körülötte.

Repülőgép

A szokatlanuk korán befejeződött tanévben, ha a két játészó pajtásom valamelyikével, Ernővel vagy Lacival, nem játszottam, akkor Nagyapámhoz szegődtem. Sok minden ház körüli tennivalót együtt végeztünk el. A favágást is tőle tanultam. A nagy bükkfa hasábokat ékkel felhasítottuk, és keresztfűrészszel daraboltuk fel. Megtanított a fejsze helyes használatára. Élmény volt vele gombát szedni a Bungurban. (Amikor találtunk egy tinórút, akkor mindig a párját is kereste a közelben.) Tőle tanultam meg az ehető gombák fajtaít.

Nagyapának volt egy darab bérelt földje is, ahova szívesen kísértem el. A földdarab a Kolozsvár felől érkező Kis Szamos partján feküdt, a Szentbenedekre ²⁹ vezető út bal oldalán, közel a Kis-Szamoshoz.

Ezen a reggelen is egész napra gyalogosan, a tavaszi munkák elvégzésére oda igyekeztünk. Korán reggel volt még. Az utak néptelenek voltak. Már befordultunk Szentbenedek irányába, a Szamosújvár felé vezető útról, amikor repülőgépzúgásra lettünk figyelmesek. Akadozó, köhögős hangot hallottunk. Hamarosan Szamosújvár felől meg is pillantottunk egy alacsonyan, jobbra-balra billegő szárnyakkal közeledő repülőt. Meglepetésünkre a gép tovább ereszkedett. A fiatal kukoricásban ért földet. Megszűnt a rekedtes motorzúgás. Láttuk a széles szárnyakat és a nagy lábakat. Nem tudtuk eldönteni, hogy meghibásodott, vagy tényleg ide kellett jöjjön.

Szívesen rohantam volna oda, hogy megnézzem közeletről, de Nagyapám nem engedte. Egy perc sem telt el. A repülőgépéből két katona, két német katona lépett ki. Az egyik, az egyenruhás, aki tiszt lehetett, nagy katonai sapka volt feltölt motoros szemüveggel. A másik inkább

egy szerelőnek látszott a ruhája alapján, szürke, fejéhez simuló sapkával.

Így nézett ki a fiatal kukoricásban leszállt repülőgép.

Megszeppenve álltunk, mert a helyzet igen váratlanul ért bennünket. Álltunk, és vártuk, hogy most mi lesz? Odajöttek közel hozzánk. Az egyenruhás kérdőn, de félig kiabálós hangon megszólalt: „Des?”. Nagyapám nem szólt semmit, csak a karjával Dés felé mutatott. Szapora lépésekkel mentek el Dés felé. Egy darabig csodálkozva néztünk utánuk.

Legszívesebben a kukoricásban álló géphez szaladtam volna, de azt sem tudtuk, hogy maradt-e a gépnél másik katona. Nagyapám most sem engedte meg, hogy a gépmadár közelébe menjek. Nemsokára mi is mentünk tovább a dolgunk után. Dolgoztunk, de az eszem folyton a repülőnél járt. Ő csak azt jegyezte meg, hogy ez a gép egy „Gólya” volt.³⁰

Estefelé mentünk haza. A repülő még mindig ott állt. Lehet, hogy gazdátlanul. Az országúton volt néhány nézelődő ember is.

Bombázások Désen

A védekezésben hátrálásra kényszerülő Németország számára fontos, keleten harcoló hadseregével Románia átállt a Szövetségesek oldalára. Mi ezt a változást erősen megéreztük. Egyik napról a másikra a front déli irányban 50-60 km közelségbe került Déshez, hozzánk. Ezt az előnyös helyzetet Kolozsvár és Dés ellen is kihasználta a román hadsereg.

A nemrég Németországtól kapott repülőgépekkel felségjelzés nélkül megkezdődött a bombázás.³¹ Minden nap, rendszertelenül, különböző időpontokban jöttek. Egy, kettő vagy három gép bombázott. Nem repültek magasan. Amikor már vijjogtak és robbantak a bombák, akkor szólaltak meg a légvédelmi ágyúk, és hallottuk a légi-riadót, a sziréna hangját is.

Az átállásról szóló hír megjelenése után órákon belül a városba települt német katonaság elvonult. Végre a ponyvás teherautó is kitolatott a szőlőlugas alól. Ezt megnyugvással fogadtuk, mert célpontnak láthatták, gondolhatták, és féltünk, hogy ide is ledobnak egy bombát. Egy pillanatig sem volt kétséges, hogy a Désen élő románok a célpontokról tájékoztatják a román katonaságot.

Átalakult a mindennapi életünk. Valaki mindig a szabadban kellett tartózkodjon. A legtöbb időt én töltöttem az udvaron. A repülőzűgást figyeltem. Ha meghallottam, hogy jönnek a gépek, akkor kiáltoztam. A többiek a csomagokkal szaladtak a kertbe, az óvóhelyünkre. Engem is féltve hívtak. Nem mentem. Néztem a megjelenő gépet, gépeket. A magyar és német katonai repülők rendszeresen a keleti-nyugati irányban repültek. A román gépek Délről jöttek, és Dél felé repültek vissza. Láttam a légvédelmi gépágyúk nyomjelzős lövedékeit, amelyeket későn,

a menekülő gépek után lőttek. A lövedékek egyre magasabbra, egyre lassabban szálltak fel hárman, négyen, öten egymás után. Aztán fönt kis füstpamacsá elpukkantak.

Megszólalt a sziréna is, de akkor már ment vissza a házba a család, volt hogy éppen az ebédelést folytatni.

Minden ilyen alkalommal, naponta többször is volt még egy látnivaló. Ahol a Bocskai utca kezdődött magyar katonák téglakerítéssel körülvett laktanyája állt. Nem tudom, milyen fegyvernemhez tartoztak. Sok lovuk volt. A bombázások alkalmával futva a lovakkal elhagyták a laktanyát. Előttünk szaladtak el. Sokan voltak. Két ló kötőfékjébe kapaszkodva a két ló között futott egy-egy katona. Felszerelést, sisakot, fegyvereket nem láttam. A légiriadó lefújása után jöttek vissza a lovakkal.

Igazán nem tudtuk, hogy mi volt a bombázások célja. A mi lakásunk közelében nem hullott le egy sem.

Természetesen az is előfordult, hogy téves volt a riasztásom, mert magyar, de főleg német repülőgépek jöttek. Egyszer alacsonyan egy Gigant-ot³² is láttam. Azt mondták, hogy ennél nagyobb repülőgép nincs. Hamar megtanultam a német típusokat. Messziről megmondtam, hogy ez egy Messerschmitt 109, 110, az egy JU-52-es.

Egy időben a bombázások kezdetével, valószínűleg félelemből, elmaradtak a falusi árusítók a piacról. Sok falusi korábban a tejtermékeket, zöldségeket a kialakult kapcsolatokkal házhoz vitte. Így volt nálunk is. Rettegről, a Szamos túlsó partján fekvő községből hozta egy néni a finom bivaj tejet, vaját, túrót. Többet nem jött ő sem.

És nem kezdődött meg szeptemberben a tanítás az iskolában. Azt nem mondhatom, hogy örültem ennek. Valahogy természetesnek tűnt, hogy ebben a helyzetben nem kell iskolába járnom, bár áprilistól hosszú volt ez a szünet.

Édesapám is behívót kap

Édesapám katonaruhában.

Ilyen körülmények között éltük át az év nyolcadik hónapját, és megérkezett szeptember. A megélhetés egyre nehezebb lett a város-lakóknak. Mintha visszatértek volna 1940 ínséges napjai. (Akkor a kenyeret megőrölt sárgaborsó lisztből sütötték a pékek, mert a kivonuló román katonaság mindent elvitt.)

Számomra a legfontosabb hír, egyben ezeknek a napoknak a dermesztő híre az volt a hónap elején, hogy Édesapám azonnali katonai behívót kapott. Amikor nem volt szolgálatban, akkor nekem pótolta a barátokat, a játszópajtásokat. A legnagyobb gyerekkori emlékem is vele kapcsolatos, mert vezethettem a mozdonyát. A dési deltában egyszer teljesen én fordítottam meg. A „kis fűtő”-nek hívott.

Édesapám, mint fontos műszaki beosztásban dolgozó személy, eddig felmentést kapott a katonai szolgálat alól. Ennek ellenére most behívták. Vele együtt még két mozdonyvezető társa, Rimner Béla és Ágoston István is bevonult a honvédséghez. A három mozdonyvezető család évek óta barátkozott egymással. Rimneréknek egy 5-6 éves kislányuk volt. Az Ágoston családban egy 7-8 éves

fiúgyermek volt. És mi voltunk még gyerekek a húgommal, aki akkor 6 éves volt, és éppen túl volt a paralízisen. (A teljesen megbénult karú Húgomat a csodával határos módon a kolozsvári egyetem professzora meggyógyította.³³ Engem megfigyelés alatt tartottak, mert félték, hogy a fertőzést megkaptam, megkapom.) A négy gyerek között én voltam a legidősebb 9 évesen.

Rimner Béla bácsi a háborúban eltűnt. A felesége és kislánya Pestre kerültek. Ágoston Pista bácsi a háború után a Békéscsabán élt a családjával, és még egy gyermekük született. Motorvonatokat vezetett a Békéscsaba környéki vonalakon a nyugdíjazásig.

A három egyedül maradt asszony az egyre idegenebb és idegesebb környezetben kereste a megoldást. A háborús hírek, a kiürítési lépések, a megélhetés romlása elhátározásra sarkalták őket. Megállapodtak, hogy el kell hagyni a várost, el kel menekülni innen.

Gyakorlatilag megszűnt a személyszállító vonatok közlekedése. A szamosújvári rokonsággal úgy tudtunk elköszönni, hogy ők Szamosújvárról és mi Désről elindultunk szembe az országúton. A tehervonatok pedig kizárólag csapatokat, sebesülteket, hadianyagot, fegyvereket szállítottak. Kolozsvár felé teljesen megszűnt a vasúti forgalom.

Vagont, vagonokat kellett szerezni a meneküléshez olyan helyzetben, amikor a hadiszállításokhoz sem volt elég. A vagonokba három család bútorait felszerelését, élelmét kellett berakodni. Négy gyereknek és három felnőttnek az elhelyezéséről kellett gondoskodni. A főzést, tisztálkodást kellett megoldani, és mindezt férfiak nélkül.

A bevonulás után Édesapámmal decemberben nem egészen három napra találkoztunk újra, és legközelebb a következő év júliusában, a háború befejeződése után láttuk egymást.

Menekülés Désről

Szeptember vége felé elterjedt a hír, hogy hamarosan felrobbantják a vasúti Szamos hidat. Vasúton ez volt az egyetlen még járható irány Zsibó felé. Nem tudom, hogy hogyan intézte el a három mozdonyvezető feleség, a három asszony, de kaptunk a három család részére két zárt tehervagont. Egy éjszaka elég volt a titokban végzett pakolásra, hurcolkodásra, berakodásra. Az egyik vagonba kerültek a három család átmenetileg nélkülözhető bútorai, felszerelései. A többi ott maradt, és számunkra elveszett. A másik vagonot berendezték szállásnak. Kényelmes fekvőhelyek sorakoztak egymás mellett. Volt ott mindenféle ruhanemű, mindenféle élelem, amit csak össze lehetett szedni. A még nem derengő hajnalban minket, gyerekeket is kivittek a teherpályaudvarra a vagonokhoz. Felkapaszkodtunk. Kívülről az ajtót vasutasok a helyére tolták, és lezárták. A vagonok mindkét oldalán nemzeti színnel keretezett cédulát ragasztottak: LŐSZER. Cél állomásnak Margittát írtak.

Vagonban Déstől Margittáig.

Teljes csöndben kellett lennünk. Nem sejthette senki, hogy ebben a két vagonban élő emberek utaznak, és nem lőszer a rakomány.

Megjött Beszterce felől egy magyar sebesülteket szállító katonavonat. A mozdony felvette a mi két vagonunkat. A vonat másik végére ment velünk. (A Szamos híd után volt a delta. Ez azt jelentette, hogy Beszterce felől közvetlenül lehetett Zsibó felé közlekedni, vagy a dési állomásra bejönni. Désről is mindkét irányba lehetett tovább haladni.) Így most mi voltunk a vonat első két kocsija. Elhagytuk Zsibó felé a Szamos hidat, és az áthaladás után kissé távolabb sokáig álltunk. Majd elindult a vonat. Rövid idő elteltével hatalmas dörrenés, majd még egy dörrenés ijesztett meg minket. Ekkor robbantották fel a Szamos feletti vasúti hidat. Szeptember 28-a volt. Azt hiszem, hogy kilenc éves fejjel egyik percről a másikra ismét új szakasz kezdődött az életemben.

Másik vonathoz kapcsoltak, majd ismét másik vonathoz kapcsoltak bennünket. Zsibón valaki az állomáson kopogott a vagon ajtaján, és halk férfihangon megkérdezte, hogy minden rendben van-e? Egy vasutas lehetett. Úgy látszik, a dési vasutas segítők értesítették a zsibóiakat.

Margitán Rimneréknek éltek befolyásos rokonai. A vagonjaink lekapcsolása és mellékvágányra tolása után egy csendőr nyitotta ki, és tolta el a vagon ajtaját. Ez is előre megbeszélte dolog lehetett. Vártak minket. De ez nem volt egy örömteli találkozás. Mi azt hittük, az asszonyok azt tervezték, hogy Margittán maradunk. Itt fogunk lakni. Itt kipakolunk a vagonokból. Idáig úgy sem jönnek el az oroszok. Itt várjuk meg a háború végét. Amikor befejeződik, megyünk vissza Désre. A vagonban töltött egy-két napos elzárttság után megtudtuk a minket váró ismerősöktől, hogy itt is közel kerültünk a fronthoz, itt sem maradhatunk. Nagyváradnál már harcok folynak, és nem csak a román csapatokkal, hanem ide értek az orosz páncélosok is. Megszületett az elhatározás. Tovább kell mennünk. Csak az volt most a kérdés, hogy merre és hova?

Margittától Párkány-Nánáig

Újra, még a Margittára megérkezés éjszakáján ismét bezártak bennünket kívülről a vagonba. Kívülről újra lőszer lettünk.

Elképzelni sem tudom hogy hogyan, de egy nyugat felé haladó tehervonatra kapcsoltak bennünket. A hegyek és dombok fokozatosan elmaradtak. Kiértünk az Alföldre. A vagon magasan elhelyezett ablakán kinézve, kíváncsiskodva láttuk, hogy a székelyhídi állomáson vagyunk. Itt sokáig várakoztunk.

Végül a vonatunk Biharpüspöki felé indult el. Lassú haladás volt, több indokolatlannak látszó megállással. Amikor álltunk, ágyúk szakadatlan dörgését hallottuk. A repülők zúgása olyan volt, mintha alacsonyan repültek volna el fölöttünk.

Egy újabb megálláskor félelmetes, közeli ágyúdörgés vette körül a vonatot. A vasúti töltés zúzott kövein rohanó lépésekkel emberek közeledtek. Majd hangos, kiabáló német beszéd hallatszott. Kinyitották a vagonjaink ajtaját. Rohamsisakos német katonák álltak lent. Letépték a lőszer feliratot. Hamarosan egy német tiszt jött. Nem volt rajta rohamsisak. Felmászott a vagonba. Dühösen kiabált valamit. Majd megenyhült, amikor látta, hogy csak nők és gyerekek vannak a vagonban. Rimner néni németül beszélt vele. Megtudtuk, hogy a vonat nem mehet tovább. Itt harcok folynak. Elmondása szerint sok orosz tankkal harcoltak. Ez egy menekülteket szállító vonat. Csak a lőszer miatt engedték idáig. Vissza fog tolatni Székelyhídra. Lemászott és a katonáival a mozdony felé elment. Tényleg tolatva visszafelé indultunk el.

Nyitva maradt a vagon széles és magas eltolható ajtaja. Keresztben egy lelőgő vasrúd lehajtható volt. Ebbe

kapaszkodtunk, ezen könyököltünk. Végre nem voltunk bezárva. Mi vagonunk volt most a vonat végén. Egyszer, ahogy megálltunk egy kanyarban, ellátunk a végéig. Tizenöt-tizenhat kocsiból állt a vonat. A vagonok ajtajában gyerekeket és felnőtteket láttunk. A sorstársaink. Ezután csak éjszakára húztuk be az ajtót. Élveztük a szabadságot. Már nem egy letakart veder volt a vécénk. Megtanultuk, hogy hogyan lehet gyorsan lemászni a vagonból, és visszaszámászni. Ez a művelet ott volt érdekes, ahol magas töltesen álltunk meg. Az alkalmat ilyen helyen is ki kellett használni. Szerencsére a mozdonyvezetők tudták, hogy miről van szó, hiszen a vonat mellett végig ez történt, és mindig többször is fűtyült a továbbindulás előtt.

A menekült-vonatunk úti célja a Dunántúlon volt. Áthaladtunk a debreceni állomáson. Szolnokot is elhagytuk, de a budapesti vasúti hidakon nem engedték át a vonatunkat. Kerülő mellékvonalakon Vác felé vettük az irányt, és Esztergommal szemben Párkány-Nánán (akkor ez volt a neve) egy mellékvágányra állítottak bennünket. Ez egy hosszú, napokig tartó utazás volt. Ezekben a napokban már háborús események nem zavarták meg az utazásunkat.

Nagyobb állomásokon barátságos vöröskeresztes nők kenyeret, teát hoztak a vagonokhoz. Még meg sem állt a vonat, és ők már sietve és cipekedve jöttek a hófehér ruháikban egy kis piros kereszttel a karjukon, vagy a fejkendőjükön. Megkérdezték, hogy van-e beteg közöttünk? Megbetegedésre a vagonlakás alatt nem emlékszem, pedig már hideg, őszi idő járta. Nagyon jó volt, hogy voltak civilek is, akik pengőért árusítottak az állomáson más élelmiszert, burgonyát, zöldségeket, gyümölcsöt.

Így jutottunk el Párkány-Nánáig, ahol megindult az érdeklődő ismerkedés a menekültvonat különböző vagonjaiban lakók között. Ki honnan jött? Mikor jöttek el?

Párkány-Nánán

Akkor ez volt az állomás neve.

Tovább, mint egy hétig éltük a vagonlakók sivár életét Párkány-Nánán. Az egész menekült vonatot egy mellékvágányra állították a mozdonnyal együtt. Jól emlékszem az állomás épületére, a hosszú ereszre az épület vágányok felőli oldalán. A vagonoktól, a mellékvágánytól gyakran, naponta főleg a reggeli és délutáni időszakban többször besétáltunk az épülethez. Érdeklődtünk. Menekült vonatokat vártunk. Kérdeztük tőlük, hogy honnan jönnek? A vasutasoktól vártunk valami hírt az édesapákról. Izgatott minket az is, hogy áll a front, meddig maradunk itt, mikor megyünk tovább? És főleg, hogy hova?

Az egyik este az állomáson elmondták, hogy erdélyi menekültekkel érkezik egy vonat. A hosszú várakozás után megjelent a távolban egy mozdony két halvány petróleum lámpája. Még messziről közeledett a vonat, amikor felkiáltottam: *„Ez Édesapám mozdonya!”* Tényleg, Désen erre a mozdonyra volt beosztva. A száma a 342-esnek az volt, de nem Ő vezette, hanem valaki más. Édesapámról nem tudott semmit. A menekülők nem is désiek voltak, hanem máshonnan jöttek. Nagy, feldolgozhatatlan csalódás volt. Éjszaka az a vonat tovább ment. Mi még mindig maradtunk.

A Budapest, Győr, Bécs környéki légitámadások és légi harcok minden nap, rendszeresen megbolygatták az állomás és a vonatunk békéjét. 9-10 óra körül megszólaltak a szirénák. A vonatunk előre ment egy-két kilométert, egészen a lakott területek határáig. Megállás után elhagytuk a vagonokat. Itt kint a határban várakoztunk. Néha órákig. Volt nap hogy már délután volt, amikor lefűjték a légiriadót.

Fütyült a gépünk. Felszálltunk a vagonokba, és viszszatulattunk a helyünkre az állomáson. Olyan eset is előfordult, hogy a vonat maradt. Nekünk kellett elhagyni az állomást, majd néhány óra múlva visszasétálni.

Itt láttam először légi harcot, aminek a lefolyása szinte naponta megismétlődött, ha napsütéses, tiszta idő volt. A bombázókat nem lehetett látni, de a zúgásuk ide hallatszott. A vadászgépek a föld közelében, alacsonyan jöttek, majd szinte függőlegesen repültek fölfelé, míg el nem tűntek a messzi magasságban. Ez ismétlődött többször. Inkább magános gépek voltak. Vadászipülő kötelékeket nem láttam.

Láttam lefelé zuhanó, és barnás-fekete füst csíkot maga után húzó gépet is. Távolban, a földet érés helyéről sokáig füst szállt fel. Ijesztő volt látni a billegve leeső szivar alakú nagy tárgyakat. A napfényben meg-megcsillant az oldaluk. Az első ilyen látvány okozott ijedelmet. Megmagyarázták később, hogy ezek a tartalék üzemanyag tartályok, amiket a repülőgépek ledobnak, ha már üresek.

Mi gyerekek megtanultuk, hogy semmit nem szabad a földről felvennünk. Állítólag, bár én ilyen játékkal nem találkoztam, babákat, ceruzákat, és más játékokat dobhatnak le a bombázókból, amik játék közben a gyerekek kezében felrobbantak.

A városban egyszer sem voltam. Nem tudom, miből éltünk, és nem tudom, miből hogyan élt a vagonok többi lakója. Ruhánk volt, és nem fáztunk éjszaka sem.

Az utolsó Párkány-Nánán töltött nap délutánján az állomásról jött a hír, hogy sötétedés után elindítják a vonatunkat. Dunántúlra visznek minket. Kiderült, hogy a MÁV-nak az a terve, hogy Pozsonynál megyünk át a Dunán. Az úti célt nem hirdették ki, de lehet, hogy nem is tudták. Két nap múlva megtudtuk, amikor a vonat egy mellékvágányon megállt. Celldömölkön kötöttünk ki.

Celldömölkön

Az első otthonunk

A vagonok mellékvágányra kerültek, és az egyik vagonból ki kellett költözködnünk. A három csonka család élete elvált. Lehetetlen volt olyan házat, lakást találni, ahova valamennyien együtt beköltözhattünk. Ettől a naptól kezdve a három család sajátosan, más-más módon és utakon próbálta megteremteni az átmeneti, de nem vagonlakó otthonát.

Celldömölk nagyközségtől.
 1926 1944. szám.

Hadművelési menekült igazolvány.

Igazoljuk, hogy Szós Mihály szül. 1909.
 évben Nagyzebereny községben /városban/, foglalkozása mal. mész. veg.
és községtől /városból/ menekült el.
 Nevezett élelmiszerjegyekkel el van látva: 1944. okt. 1. - 1944. dec. 31.
 Magával hozott házonállatok adatai és leírása:
 Nevezett neje és 2. gyermeke családtagjáról gondos-
 kodik.

Celldömölk, 1944. november 6.

Hokhold László
 bíró

vevő jegyző

Édesapám távollétében megkaptuk Celldömölkön a „Hadművelési menekült igazolvány”-t, és október 1-től december 31-ig az élelmiszerjegyeket.

Létkérdés volt számunkra, hogy legyenek élelmiszer-jegyeink. Édesanyám könnyen elintézte ezt a Polgármesteri Hivatalban, ahol elég volt azt igazolni, hogy menekültek vagyunk. Változatlanul nem emlékszem arra, hogy honnan volt elegendő pénzünk a bevásárlásokhoz. Mindenért fizetni kellett nekünk is a jegyre vásárolt élelmiszerekért, a piacon.

A helyi hatóság egy bebútorozott, de lakatlan lakásrészbe, költöztetett minket albérlőnek. Így mi hárman a mai Óvoda-köz³⁴ valamelyik lakásában egy szűk kis szobába kerültünk.

Lakattal lezártuk az egyik vagon, és ott maradt a három család minden ingósága. Közel volt az állomás, és így közel volt a mellékvágányra tolt vagonunk is. Ha még valamire szükségünk volt, akkor percek alatt elértük, és segítséggel elhozhattuk az állomásról.

Könnyen megszoktuk a vagonlakás után az új környezetet, a házban lakás minden kényelmét, a meleget, a főtt ételeket, az asztalnál étkezést, az udvart, a kertet, ahol korlátozás nélkül játszhattunk, a csendes éjszakákat, amikor nem zakatolnak alattunk a kerekek.

Az udvartól elkerített részben néhány tyúk élt. Egészen jól emlékszem a velem körülbelül ugyanolyan magas tyúkketrecükre, mert nagyon emlékezetes eseményt éltem át mellette.

A kapun is kimerészkedtünk az utcára. A közelben, a szomszédságunkban egy kis tér volt. Azt hiszem, hogy ez a tér ma a Felsőbükki Nagy Sándor tér nevet viseli. A tér állomás felőli sarkában egy dombot emeltek. A dombon német katonák négycsövű légvédelmi ágyúja állt álcázás nélkül. Az ágyúnak négy csöve volt. A szomszédos házakban lakók, én is és más gyerekek is, ha más dolgunk nem volt, akkor szájtátva, közletről bámultuk a négycsövű ágyút. ³⁵

Nekünk a legizgalmasabb az volt, amikor gyakorlatozás közben láthattuk a katonákat, akik le-föl mozgatták egyszerre az ágyúcsöveket, és gyorsan körbe is tudtak forogni vele. Nyolc-tíz katona tevékenykedett körülötte. A löszerek tokokba rakva álltak. A löszerek fejei között színesre festett is volt. Mindent tudó szakértőkké váltunk a fegyverek és löszerek ismeretében, és a lövedék színe alapján azt is tudtuk, hogy melyik nyomjelzős.

A másik órákig tartó időtöltésünk, szórakozásunk volt, főleg a fiúknak, hogy kimentünk a vasúti vágányok mellé, és vártuk, néztük a jövő-menő vonatokat. Főleg a katonavonatok érdekeltek bennünket. A tehervonatok nyitott vagonjain mindig jött valami újdonság, valami érdekes. Az ismeretlen és mindig változó társakkal megbeszéltük, hogy mit láttunk, milyen fegyverek utaztak a vagonokon. Felidéztük dicsekedve egymásnak, hogy tegnap, tegnapelőtt, korábban már mit láttunk.

Az üres életem azzal folytatódott, hogy Édesanyám beíratott egy közeli iskolába. Negyedik osztályos lettem. Fél éve nem ültem iskolai padban. Elég vadóc lehettem. Nem volt se könyvem, se füzetem. Az osztályban nem voltak ismerőseim, barátaim. Egy kedvesnővér volt a tanító nénink. Se jó, se rossz emlékem nem maradt erről az egy hónapról. Valamikor december első napjaiban itt is megszűnt a tanítás. Könnyű szívvel szóródtunk szét, és mentünk újra a pályaudvarhoz nézelődni.

Kaptam egy igazolást is arról, hogy negyedik osztályosként iskolába jártam. (Sajnos elkallódott valahol. Most milyen jó lenne ide másolni.) A háború után, amikor édesanyám ezzel az igazolással akart beíratni középiskolába, természetesen nem fogadták el. Így nekem évet kellett ismételnem. Pedig volt egy másik papírom is a negyedik osztályról, de az sem ért semmit.

Később erről is beszámolok.

Égő hernyótalpas

Celldömölkön az állomás közelében, ahol három irányba is elágazik a vasút (tízes, húsz-huszonötös és egy iparvágány). Ez volt nekünk a legjobb hely a vonatok figyelésére. Itt közlekedett valamennyi jövő-menő személy-, teher- és katonavonat. Tömérdék szabad időnkben, amikor éppen nem rongyfociztunk, ³⁶ ide jártunk nézelődni. Nem volt gumilabdánk. Bőr fociról pedig még álmodni sem tudtunk. Fölösleges rongy meg egy kis madzag mindig akadt a háztartásokban. Az összeverődött társaságban névről nem ismertük egymást, de jól tudtunk együtt játszani.

Lehattunk vagy hárman, négyen a vasúti vágányok mellett, amikor megláttuk a közeledő német katonavonatot, aminek egyik kocsiján valami égett. A megállás után szétkapcsolták a vonatot. Három vagon, középen az égő vagonnal pont arra a mellékvágányra toltak az állomás szélén, aminek közelében a mi megfigyelő helyünk is volt. Mindent jól láttunk.

Az égő, lapos tehervagonon egy hernyótalpas vontató ³⁷ volt, de akkor az még nem égett, hanem a vagonon, a vontató végénél, a földre csepegve is, a hordókból kifolyt sűrű valami lángolt, és csúnyán füstölt.

Német katonák igyekeztek a nem égő két vagonat lekapcsolni, és eltolni. Nagyon gyorsan dolgoztak, de csak az egyiket sikerült megmenteni. A tűz felőli oldalon nem tudták, nem is lehetett, a vagonokat összekötő vonóhorogot megközelíteni. A szétkapcsolás nem sikerült. Valamiért mentés közben a tűz oltásával egyáltalán nem foglalkoztak, az oltást meg sem kísérelték.

A vontató ponnyáját felnyitották, és a terhét adogatták a másik oldalon odaérkezőknek. Onnan futva hordták

el a megmentett ládákat. A forróságban hamarosan a vontatóról leugráltak a katonák. Teljesen abbamaradt a mentés.

Egyre nagyobb lángok csaptak fel, és a tűz elérte a vontató végét is. Hamarosan pedig átterjedt mindenre az egész vontatón. Távolabbról is éreztük a tűz, a magas lángok sugárzó melegét. Többször kiabáltak ránk. Azt akarták, hogy menjünk el innen. Részükről ez teljesen hiábavaló próbálkozás volt. Nekünk pont ez a látvány volt az izgalmas.

A vasút betonkerítése mögé húzódtunk, amikor egy éles pukkanás hallatszott. Még egy. Ezután sorozatos pukkanások, valóságos ropogás következett. A szállítmányt maradék nélkül nem tudták lepakolni. A kerítés mögül óvatosan leskelődtünk ki. Olyan lett a vontató, mint egy nagy füstölő csillagszóró.

A vontatón valamilyen lőszert szállíthattak. Esetleg gyalogsági lőszereket, mert nagyobb robbanás nem volt. Az ott tevékenykedő katonák szétfutottak, magára hagyták a lángoló és tüzet okádó vagonot. Mi lassan hátrálva egyre messzebb mentünk, és sokáig néztük, mert ilyet még nem láttunk.

A tüzes szikraesőben Tűz ütött ki a másik vagonon, és átterjedt a másik vagon rakományára is. Mind a két vagon a rakományával együtt csúnya rozsdás ronccsá égett.

Édesanyám tudta, hogy hol töltöm az időmet. Amikor meghallotta a lőszerek ropogásának a hangját, akkor nagyon megijedt, és futva jött értem. Nem kis rábeszélésebe került, amíg el tudott vinni a vasút közeléből a vasúthoz közeli lakóhelyünkhöz.

Még másnap reggel is ott árválkodott a két roncs, aztán a rozsdásra kiégett vagonokat egy mozdonnyal valahova elvontatták.

Egy sérült Liberátor

Légiriadós napokat éltünk át. Minden nap 9-10 óra körül megszólaltak a szirénák. Ilyekor az óvóhelyekre kel-
lene menni. A mi kis utcánkban sem nálunk, sem a szom-
szédoknál, ilyen nem volt. Hamarosan hozzászoktunk a
légiriadókhoz. Bár komolyan vette mindenki, mégis foly-
tatta a megszokott kisebb-nagyobb tennivalóját. Mi gye-
rekek kint álltunk az udvarokon és az utcákon, és félelem
nélkül néztük az észak felé vonuló repülőgépek (nyugod-
tan leírhatom) százait.

Négymotoros gépek voltak. Ezeket a hatalmas bom-
bázógépeket egységesen Liberátoroknak ³⁸ neveztük. (Ma
már tudom, hogy több típus repült együtt. Kötelékekben
repültek. És jöttek és jöttek a kötelékek egymás után.
Volt, amikor felhőt alkotott a kondenz-csíkok ³⁹ sokasága.

Előfordult, hogy dél körül lefújták a riadót. De ha-
marosan újra légiriadó volt. Jöttek visszafelé a gépek.
Már nem kötelékben, hanem szétszórva repültek. Egyik
alacsonyabban, másik magasabban. Olyan is volt, ame-
lyiknek valamelyik motorja után vékony, de egyre vasta-
godó füstcsík húzódott. Körülöttük gyorsan előre és visz-
sza, magasabban és alacsonyabban repülő, nagyobb se-
bességű kéttörzsű vadászgépek repültek. Lejtningeknek ⁴⁰
neveztük ezeket a gépeket.

Az egyik napon egy Liberátor szokatlanul alacsonyan
és lassan repült visszafelé szinte fölöttünk. Látszott a
földről részletesen a gép, és az is, hogy az egyik motorja
nem működik. Meglepetésünkre, mert eddig nem hallot-
tuk löni, a közelünkben felállított négycsövű légvédelmi
ágyúból tüzelni kezdek erre a repülőre. Elkezdődött a
pokol, amit ezzel a néhány sorozattal okoztak, és percekig
tartott.

Pillanatokon belül megjelentek a Leitningek ⁴¹ a sérült Liberátor védelmére. Három vagy négy Lejtning hatalmas függőleges körpályát alkotva, sorozattűzet zúdítva lecsapott egymás után a légvédelmi ágyú körül a tisztásra, és természetesen a környékére is. A légvédelmi ágyú azonnal elhallgatott.

A vadászgépek alacsonyra ereszkedve, szinte a házak tetejét, a fákat súrolva értek a kör aljára, és zuhanás közben kezdték el a tüzelést. A középső törzs orrában egymás mellett több helyen látszott a torkolattűz. A zuhanásból felemelkedő gép nyomában jött a következő, és az is mélyrepülésben tüzelt.

A repülőgépek gépágyújának és géppuskáinak a hangja és a vadászgépek motorjainak visítása mellett eltörpült a visszafelé szálló bombázók mély moraja, megszokott zúgása.

Az udvarról hátra, a tyúkol mögé szaladtam. Hasra vágtam magam a földön. Átfutott az agyamon, hogy ez a deszka engem úgy sem tud megvédeni, meg így nem is látok semmit. Óvatosan felálltam, és néztem, hogy mi történik, néztem közelről ezt a borzalmas színjátékot, egy közeli magas fa eltalált ágainak recsegését, hallgattam a földbe fúródó lövedékek puffanását, a szétlőtt és lehulló tetőcserepek hangját, az üvegcsörömpölést.

A Lejtningek még egyenként többször visszatértek, de már nem lövöldöztek. Elmúltak ezek a nehéz percek. Csend nem lett, mert a bombázók még tömegesen, különböző magasságokban visszafelé repültek.

A légiriadó után az első dolgunk volt, hogy kimerészkedtünk a térre. A füves részen csíkokban volt felszántva a föld, a fák alatt gallyak heverték. Az emberek az utcáról nézegették a házak sérüléseit. A légvédelmi ágyú állásánál ugyanúgy ott tevékenykedtek a német katonák, mintha nem történt volna semmi.

Másik lakóhely Celldömölkön

Édesanyámnak hosszú utánajárással sikerült az eddigi bútorozott szoba helyett albérletben egy szobakonyhás üres lakásrészt találni. Nagy esemény volt ez a számunkra, mert a vagonokból a bútorainkat elhozhattuk. Bezsúfolhattunk ebbe a szobába és konyhába mindent.

A ház a mai Koptik Odó⁴² utcán lehetett, az Arany János utcától a belváros felé. A házban összesen három család lakott velünk együtt. Egy idős család, férj és feleség, akikre nem emlékszem, akikkel kapcsolatban nem történtek emlékezetes események.

Itt lakott egy fiatalasszony is a kislányával. A kislány egyidős lehetett a Húgommal, és rövid időn belül játszópajtások lettek. Édesanyám összebarátkozott ezzel az asszonnyal, akinek a férje szintén katona volt, ismeretlen helyen.

A házhoz kert is tartozott, ami inkább nagyobb udvarnak látszott. Itt állt egy hatalmas diófa, amely beárnyékolta az egész udvart. Engem egy kicsit gátolt a kilátásban nyugat felé a repülő kötelékekre. Olyan vastag volt a törzse, hogy mögé el tudtam bújni.

A lakásokhoz lépcső vezetett fel egy üvegezett teraszon keresztül. A ház alatt tekintélyes pince húzódott. Bejárata az udvarról nyílt. Lépcsőn kellett lemenni. A pincét óvóhelyé nevezték ki. A szomszéd házban lakók is óvóhelynek ezt a pincét használták. Az ajtaja erős vasajtó volt fönt a bejáratnál, és belülről lehetett elreteszelni. Egy kis üveglakka az udvarra nyílt.

Itt is, mint a város más részeiben, a légiriadó és órákon keresztül a repülőgépek vonulása megszokott, elviselt eseménnyé vált. Ebből a házból sem ment le senki a bombázásig a pincébe.

Karácsony Édesapámmal

Édesapám mindvégig tudta, hogy hol tartózkodunk. Így azt is, hogy a dési mozdonyvezető menekült családok Celldömölkre kerültek. Viszont Ő sem tudott semmit a két mozdonyvezető kollégájáról.

Elmesélte, hogy Murakeresztúrnál pihent a műszaki alakulat nagy talpfarakásokon és talpfarakások között, amikor az egységüket légiakna támadás érte. Ő is könnyebben megsebesült. A jobb karján és mivel feküdt, a hátán ejtett rajta sebet néhány apró szilánk.

Emlékül néhány robbanásból származó szilánk.

Nem voltak súlyosak a sérülései. Kapott karácsonyra három nap szabadságot. Sietett hozzánk. Az állomáson ismerték a lakáscímünket, és ott világosították fel, hogy hol lakunk. (Édesanyám is naponta sietett ki az állomásra

Édesapámról valamit megtudni. A vasútállomások telefonvonalai éltek, sok esetben a frontvonalakon keresztül is.) Nagy öröm és nagy meglepetés volt, hogy három hónap után viszontláthattuk, hogy Karácsonykor együtt lehettünk. (Ezután hat hónapig ismét nem találkoztunk.)

Nem volt sok csomagja. Egy kenyérzsák volt minden. Amikor a köpenyt levetette, látszott a derékszíj és a pisztolya. A bakancsa fölött buggyosan hordta a katona nadrágot. Fáradt volt. De nem nézett ki rosszul. Bár a frontról jött, nem egy elnyűtt ember benyomását keltette bennem.

Végre ismét együtt étkeztünk. Nem emlékszem nélkülözésre. Takarékoskodtunk a jegyre kapott élelmiszerekkel. Már régen megszoktam, hogy nem lehet válogatni. Azt kell jóízűen elfogyasztani, ami van. Lehetséges, hogy a hús hiányzott a legjobban.

Itt, ennél a háznál senki nem tartott majorságot. Adódott a jó alkalom. Egy erőteljes férfi jött. Megbeszéltek, hogy a házban lakók ellátásában a jegyre kapható élelmiszereken felül némi javulást intéznek. Közösen, Édesapám segítségével vettek egy süldő disznót valamilyik szomszédtól titokban. Egy darabig tanácstalanok voltak, hogy miként lehet feltűnés nélkül, teljes csendben levágni, hogy a vele járó zajból ne legyen baj, jó akaratú feljelentés. A tanakodás vége az lett, hogy éjszaka Édesapám egy pisztolylövésével elintézte a dolgot. A munka, a feldolgozás többi művelete már bent a házban folyt. Sajnos Édesapám nélkül. Letelt a szabadsága. Mennie kellett vissza valahova a Mura-folyó környékére. Egyedül ment ki az állomásra. Este, az elsötétítés miatt vaksötét utcákon, nem kísértük el.

Azt hiszem, hogy ekkor, a karácsonyi találkozáskor döntötték el a Szüleim, hogy a front közeledtével tovább fogunk menekülni, akár Ausztriába is.

Utazás Veszprémvarsányba

A történet hihetetlen, és megmagyarázhatatlan, hogy asszonyok, gyerekekkel a viszonylagos biztonságból a háború, a front közelébe elutazzanak.

A lakószomszédunk, a fiatalasszony, értesítést kapott, hogy Veszprémvarsányban egy közeli hozzátartozója meghalt. Egyedül a kislányával nem mert elutazni. Édesanyám felajánlotta, hogy mi elkísérjük. Így két asszony és három gyerek készült az utazásra, amikor a háború Székesfehérvár közelében tombolt. Kora reggeltől majdnem délig tartott az utazás átszállással. Úgy volt, hogy ott fogunk aludni, és másnap, vagy harmadnap utazunk vissza.

Veszprémvarsányba vonattal Pápán keresztül lehetett eljutni. Közvetlen vonat nem volt. Pápán kellett átszállni. Veszprémvarsánynak nem volt közvetlen vasútállomása. Az állomásról enyhe emelkedőn, hosszúnak tűnő egyenes úton értünk fel a községbe. Az út két oldalán akkor még nem voltak házak. A ház, ahol vártak minket ennek az egyenes útnak a jobb oldalán állt. Az úttestről visszafordulva láttuk lent az állomást. Ellenkező irányba tekintve, még följebb látszott a faluban, ahogy az út balra elkanyarodik a szép nagy falusi házak között.

Melegen sütött a nap, amikor sétáltunk felfelé. Üres, csendes, békés volt az út. Alig érkeztünk meg a vendégségbe, amikor az útról hangos dübörgés hallatszott. Azonnal kiszaladtam a kapu elé. Két oszlopban, az út mindkét oldalán német teherautók, tankok, ágyukat vonató hernyótalpasok és sok gyalogos jött föntről, és vonult lefelé, az állomás felé. Lassan haladtak, szinte lépésben, és egymás nyomában.

Meglepetés volt, amikor egyik pillanatról a másikra megállt ez a mérhetetlenül nagy, elég zavarosan haladó

áradat. A katonák kiugráltak és leugráltak, és beszaladtak az udvarokba. A járművek motorjait leállították. Nekem is integettek, a ház ablakából kiabáltak, hogy az út széléről szaladjak be az udvarba.

Maradtam még akkor is, amikor repülők zúgását hallottam meg. A község felső részének az irányából meg is pillantottam az alacsonyan közeledő és folyamatosan tüzelő gépeket. Kétmotoros repülők⁴³ voltak, és szinte a háztetőikig leereszkedtek. Így repültek el végig az út felett, miközben az orrukából két helyen is folyamatosan okádták a lőszert. Tisztán látom most is a szemeim előtt a sárgás torkolattüzet, és hallom a sorozatok hangját. Még a fejem fölé sem ért az első gép, én már a ház előtt álló német katonai teherautó alatt hasaltam. A gépek csak egyszer csaptak le, és elrepültek.

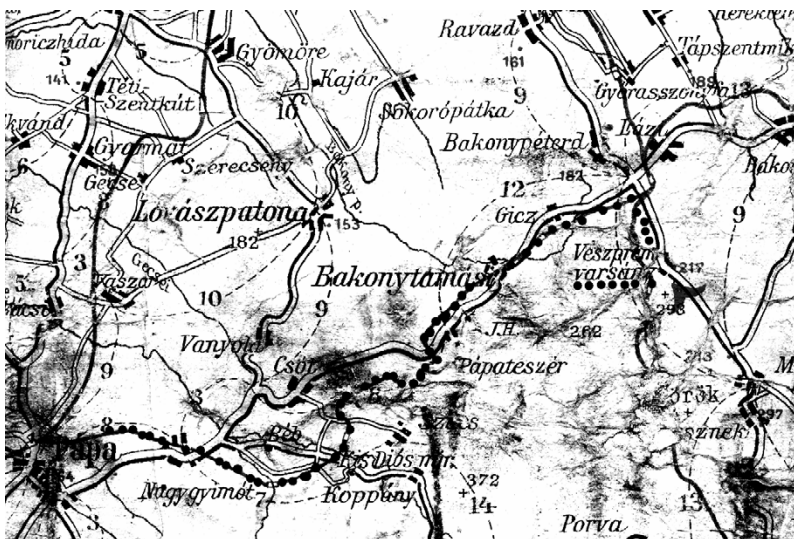
Az elcsendesült légkörben kimásztam a teherautó alól. Édesanyám kétségbeesetten felbukkant a kapuban.

A magasból újra repülőgépek zúgása hallatszott. Az előbbi gépek repültek magasan visszafelé. Más típusú, kétmotoros gép repült mögöttük hullámvonalban. Üldöző repülőgépeknek tűnt.

A német katonák is előjöttek, inkább szállingóztak. Az utcában végig felbődültek a járművek motorjai, és elindultak a járművek. Mintha egyiknek sem lenne sérülése, mintha semmi nem történt volna néhány perccel ezelőtt, úgy folytatták a vonulásukat. Az állomás fölött viszont füstfelhő emelkedett.

A házról-házra terjedő hírek azt jelezték a falusiak között, hogy még közelebb húzódott a front. Nem maradtunk az eredeti terveink szerint itt. Elindultunk még délután az állomásra azzal a szándékkal, hogy amilyen gyorsan csak lehet, visszautazunk. Rajtunk kívül még sok civil ember jött lefelé az úton a vonuló német katonák és járművek mellett. Ők is vonattal akartak elutazni.

Az állomáson valamilyen olajtartály égett, és az állomás épülete is jól össze volt löve. Ott derült ki, hogy ide már vonat nem érkezik, és innen vonat nem indul. Megtudtuk, hogy két-három állomással távolabb lehet, hogy még lesz vonat Pápa felé. Ez a nagyszámú ember, köztük sok kisebb-nagyobb gyerek megindult a vasúti töltésen Pápa irányába. Volt, aki nagy csomagot cipelt. Nekünk alig volt csomagunk. A kislányok is csendben jöttek, nem nyafogtak. Könnyen haladtunk.

Veszprémvarsánytól Pápáig. Mémet katonai térkép.

Már az első állomást el is hagytuk a vasúti sínek magas töltésén, amikor déli irányból repülőgép zúgása hallatszott, és hamarosan egy egymotoros, magánosan szálló gépet is megláttunk. Pillanatok alatt mindenki a vasúti töltés déli oldalán fekvő keresett menedéket. A gép egyre mélyebbre szállt, és elsüvöltött felettünk. Valamennyien, én is és mindenki rémülten várta, hogy megszólalnak az

ágyúí és gépfegyverei, és végig söpörnek rajtunk fegyverekből a sorozatok. Nem tüzelt. Láttuk, ahogy felemelkedik, és ijedten láttuk azt is, hogy visszafordul. Gyorsan feltápáskodtunk, és a töltés másik oldalán feküdtünk a földre. Az előbbi helyzet ismétlődött meg. Mélyen ránk repült, aztán felemelkedett, és déli irányban eltűnt.

Folytattuk a menetelést. Ránk esteledett, amikor egy kis állomáson örömkökre füstölgő kéménnyel három két-tengelyes személykocsikból álló vonatot találtunk. Ivóvíz is volt az állomáson. A vasutasok elmondták, hogy a vonat Pápára indul hamarosan. Beszálltunk a sötét kocsikba. A két kislány az édesanyjuk ölében mély állomba zuhant. A vagon elején, a nyitott, a füstös és hulló pernyés ⁴⁴ peronon fürkésztem az eget.

Pápához közeledve vöröses sárga, igen lassan ereszkedő fényes testek világítottak meg mindent a környéken. Fönt, a magasban újabb és újabb Sztálin-gyertyák indultak el ejtóernyővel lefelé. Lent, alacsonyan egyik-másik kialudt. Ilyen megvilágításban futott be a vonatunk Pápára. Szólt a hangszóró, hogy mindenki hagyja el a vonatot és az állomás területét. A mi vonatunk utasain kívül sok ember és több vonat volt az állomáson.

A fönről kísértetiesen kivilágított állomás hangos bemondója ismét megszólalt. Arról tájékoztatott, hogy a Celldömölk felé közlekedő vonat a légiriadó ellenére percekben belül elhagyja az állomást, aki ezzel a vonattal akar utazni, az szálljon fel. Erre az állomás előtti utcából a tömeggel együtt megindultunk futva a vonathoz. Fölöttünk lebegtek a Sztálin-gyertyák és erős repülőgépzúgás volt. Amíg ott voltunk, nem volt bombatámadás. A vonat elindult. Visszanézve messziről is látszott Pápa fölött néhány sárgászörösen világító test.

Világos, csendes, békés reggel volt, amikor a vonatunkkal Celldömölkre megérkeztünk.

Bombázás Celldömölkön

Nem jártam iskolába. Reggeltől délutánig minden percem az udvaron töltöttem. Néztem a bombázó gépek százainak rendezett kötelékekben a vonulását észak felé. Még be sem fejeződött a felvonulás, már jöttek gépek visszafelé is, hol magasabban, hol alacsonyan, de rendezetlenül, nem kötelékekben, néha csoportosan.

Eleinte a kötelékekben egyforma színű gépeket láttam. Lentről feketére festett gépeknek látszottak. Jöttek olyan kötelékek is, amelyekben csupa ezüstösen fénylő gépek repültek. Egy-egy kötelékben 43-45 gépet számoltunk meg. Később egyre több kötelék lett vegyes, sötét színű és fénylő gépek egyaránt repültek egymás mellett egy kötelékben.

Volt gép és volt kötelék, amelyik kondenzcsíkot húzott maga után. Többször még nem is hallottuk a zúgást, de a széles kondenzcsíkról már messziről látszott, hogy jönnek. Monoton, egyhangú, mindent betöltő zúgásukba néha-néha a kísérő vadászgépek csoportjainak sokkal magasabb hangja keveredett. A zúgás mindent betöltő volt, hiszen több száz közelebb, távolabb repülő bombázó és vadász hangját hallottuk.

Minden nap az első gépek megjelenésétől kezdve hullott a sztaniol csíkok sokasága. Többször egész kötegek estek le, mert nem bomlott ki a csomagolásuk. Senki nem tudta, hogy miért szórják a csíkokat. Akkor még nem hallottunk radarokról.

Ezen a napon szép, napsütéses, tiszta idő volt. Már elrepült három-négy hatalmas kötelék, amikor a város nyugati szélén megszólaltak a felállított légvédelmi géppágyúk. Hallottuk a jellegzetes „repedtfazék” hangot. Néhány sorozat repült fel teljesen értelmetlenül, mert a

Liberátorok legalább 6000 méter magasan repültek, a gépágyú lövedékei pedig 4 és fél kilométer magasan robbantak fel.

Február 13-án az éppen itt repülő kötelékből három gép a város felé fordult. Az udvaron, amennyire csak a torkomon kifért, kiabáltam, hogy felénk jönnek, szaladjatok le a pincébe.

Még be sem fejeztem a kiabálást, már hallottam a zuhanó bombák szörnyű hangját. A diófa törzse mögött a földre vetettem magam. Másodperceken keresztül robbanás, robbanást követett. Reszketett alattam a föld. Üvegcsörömpölés hallatszott.

Hogy megtorlásként, vagy eleve feladatként bombázták meg a várost, ezt nem lehet megmondani. Akkor úgy éreztük, hogy a légvédelem ágyúinak működése váltotta ki a bombázást.

Főnt a többi kötelék jött, és ment tovább. Amikor csend lett, előjöttek a szomszédok, és én is kinéztem a kapun. Emberek szaladtak az utcán a város közepe felé. Biztosan segíteni akartak.

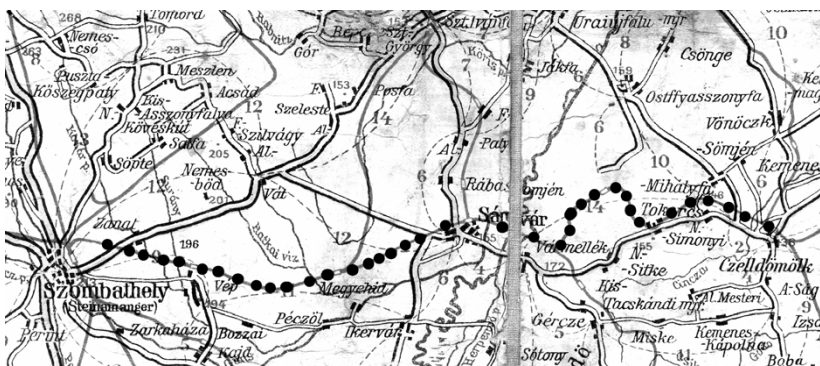
Mi is a légiriadó lefújása után pusztán kíváncsiságból, elmentünk körülnézni. Emlékeim szerint úgy kettőszáz méterre lehetett tőlünk a legközelebbi rombadölt ház. A legborzasztóbb egy kicsit távolabb egy füstölgő rom mellett az égő anyagok szaga volt.

Már korábban megtanultam, hogy az a rám nézve veszélyes bombázógép, amelyik úgy közeledik, hogy pontosan fölöttem fog elrepülni. A többi géppel veszélyesség miatt nem kell törődni. Azt is tudtam, hogy az a bomba, amelynek hallom a vijjogását, az nem fog bennem kárt tenni.

Megtanultam, és beidegződött nálam, hogy légítámadás, és bármilyen más támadás alatt a földön hasalás valami mögött az egyetlen jó védekezési mód.

Láttam a kioldott bombák fekete pontjait

Most már nem tudom, hogy valamilyen hivatalos ügyet kellett elintéznünk, vagy csak valamit vásárolni akart Édesanyám Szombathelyen. Ebben a légiriadós világban ültünk vonatra ketten. Délelőtti időpont volt. A hűgom a háziakkal maradt. A bombázó kötelékek a hónapok óta megszokott módon vonultak észak felé.

Utazás Celldömölkéről Szombathely határáig. (A térkép egy kilótt, elhagyott német tankból származik.)

Március 4-én dél felé jár az idő, amikor a szombathelyi pályaudvar bejárati előjelzőjénél megállt a vonatunk. Várakoztunk. Nem engedtek be minket az állomásba. Talán egy kilométerre sem voltunk az állomástól. Majd megszólalt a mozdony szaggatottan sípoló, vést jelző sípjá.

A kalauz a vonat mellett szaladgálva kiabált, hogy légi veszély van, mindenki hagyja el a vonatot, távolodjon el a sínektől. A vonat jobb oldalánál ugrottunk le a lépcsőről a töltésre. Az egész határban nem látszott olyan hely,

ahol biztonságban lehattunk volna. Közelebb-távolabb bokrok látszottak. Addig elfutottunk. Érezni lehetett a levegőben, hogy baj lesz, hogy vészterhes idő közeledik. A kis riadót nem hallottuk. A nagy riadó hangja hozzánk is elért. Állva vártunk többed magunkkal a bokrok mellett.

Az északnak tartó repülőgépek közül egy teljes kötelék negyvennél több gépe négy egymást követő részre szakadt. A kötelékből 9-12 gép egy csoportban a város felé fordult, majd újra észak felé vette az irányt.

És akkor láttam életemben először a sok kis fekete pontot. Előbb az első csoport alatt, majd a másik két csoport alatt is. Az egy csoportba tartozó gépek egyszerre oldották ki a bombaterhüket. A pontok egy kicsit a gépektől egyre távolodva, a gépek alatt a géppel együtt repültek. Majd meredek zuhanásba kezdtek, és már nem lehet látni a pontokat.

A repülőgépek motorjának zúgását elnyomta a zuhanó bombák visítása. Még ilyen távolságról is elviselhetetlenek voltak a villanások. A második és harmadik hullám zuhanó fekete pontjait még néztem, de a negyedik hullám bombáit nem láttam, mert a földön fekvő szemem a kezemmel eltakartam. Elért hozzánk a robbanások egybefolyó zaja. Füst és por szállt fel a szenvedő városból. Alattunk is remegett a föld. És nem volt utána csend. A gépek elmentek, de egy-egy robbanás hallatszott még. Lehet, hogy időzített bombák robbantak fel.

Ezt nem lehet elfelejteni. A fekete pontok repülését és zuhanását. Nagyon sok pont volt. Rengeteg.

Fütyült a mozdony. Futottunk vissza a vonathoz. A vonat elindult visszafelé. Nem utaztunk, nem utazhattunk Szombathelyre.

(Akiknek elmondtam, hogy láttam Szombathely fölött a bombákat, többen vannak, akik nem hiszik el, hogy a kioldás után a bombákat látni lehet.)

Légiaknázás

Az állomásról értesítettek minket, hogy egy nap, de lehet, hogy néhány óra múlva indul Ausztriába az utolsó menekült vonat. Már összepakoltuk hármunk öt-öt kilós csomagját. Celldömölkhez is közeledik a front. Itt hagyunk mindent. Itt maradnak gazdátlanul a bútorok, minden ingóságunk. Az utolsó menekült vonatra csak ennyi holmival szállhatunk fel. Az értesítést várjuk az állomásról, hogy mikor mehetünk. Már lehet, hogy holnap.

Ágyban aludtam, az utóbbi napokban teljesen felöltözve. Mélyen, nyugodtan, gondtalanul. Arra ébredek, hogy hol közelebbről, hol távolabbról robbanások, ágyúdörgés hallatszott. Édesanyám fogta a kezem, az ölében a Húgom, és szaladt velünk le a pincébe. Csak a félálomnak, a hirtelen ébresztésnek köszönhető, hogy lementem a pincébe. (Ilyen helyzet, hogy én pincében legyek támadás idején, még nem volt. Nehezen is viseltem.) Az udvaron a házban lakó szomszédok és a közeli házakból is a pince felé igyekeztek. Az udvari pince ajtótól lépcső vezet le a pince aljába. Nem volt az igazán óvóhely.

Valami ládaféléken ültünk összebújva, a félelemtől reszketve. A pincében belülről bereteszelték az ajtót. A pici pinceablak az udvarra nézett. Teljes volt a sötétség. Többen a félelmükben halkan sírdogáltak, fohászkodtak.

Vakító villanás következett, a csattanás hangjával egy időben a bereteszelt pince ajtó kiszakadva kivágódott, majd becsapódott. Villanás, csattanás, ajtó ki, ajtó be. Ez így ismétlődött egyre gyengülő mértékben. Ahogy az aknázás távolodott, úgy indult meg egyre bátrabban a beszelgetés.

A légiaknákat szovjet repülőgépek dobták le. A földet érés előtt már a levegőben felrobbantak. Az aknák külső

fém borítása vékonyabb volt, mint a bombáké, viszont nagyobb mennyiségű robbanótöltetet tartalmaztak. Különösen nagy volt a kifejtett repeszhatásuk.

Kimentünk a szabad levegőre. Édesanyám felszaladt a csomagjainkért. Bezárta a lakást. A kulcsokat a szomszédokra bízta. Néhány keresetlen szóval elkészöntünk. Sietve mentünk a sötétségbe burkolódzó állomásra.

A menekülő csonka család.

(A kép még Désen készült.)

Üzenetet hagytunk Édesapámnak. Ha keresne, akkor tudjon rólunk. A hosszú tehervonatnak csak az utolsó vagonjaiban voltak menekültek. A tehervonat eleje lezárt vagonokból áll. Mi az utolsó vagonban még kaptunk helyet, ahol meghúzhattuk magunkat. Nem volt senki ismerős. A vagonban halkán beszélgettek.

A vonat csak reggel indult el.

Ausztriában

Menekülés

Hosszas huzavona, beszéd, kiabálás, sírás, búcsúzkodás után indult el a vonatunk. Sokszor megállt. A vagon nyitott, elhúzott ajtajánál hol jobbról, hol balról még szálltak fel menekültek.

Hallottam a sínösszekötések ritkuló, sűrűsödő, de ütemes kopogását. Nem értem az elhúzott ajtóhoz, pedig szívesen néztem volna, hogy merre megyünk. Már dél felé járt az idő, amikor a megbombázott szombathelyi állomás egyik szélső, ideiglenesen helyreállított vágányán sokáig várakozunk.

Szombathelyről egy másik mozdony vontatta tovább a szerelvényünket Körmendig. Nem tudtuk, hogy merre megy tovább ez a vonat, meddig tart ez az út. Celldömölkön azt mondták, hogy Ausztriába lehet utazni ezekben a vagonokban.

Körmenden a vonat elejéről lekapcsolták a mozdonyt. A távolból halk ágyúszót hallottunk. Az újabb légi-riadókat nem követte légitámadás. A vonat végéhez, a mi vagonunkhoz érkezett egy mozdony. Kicsit furcsának találtuk, hogy indulás után nem húzza egy gép, hanem tolja a vonatot.

Szép lassan haladtunk, erősen kanyargós pályán.

Az ajtóban állók elolvasták, és hangosan kiabálták az állomások neveit. Az egyik név Pinkamindszent volt. Tovább döcögtünk. Aztán az egyik megállónál a Strem ⁴⁵ felíratott olvasták. Megnyugodtak a vagonban az emberek, mert német felirat volt. Végre Ausztriában voltunk, gondolta mindenki. Még néhány perccig döcögtünk, és

megállt a vonatunk. A mozdonyt lekapcsolták, és ment is vissza sebesen. Az utolsó, menekültekkel teli vagonokban elterjedt a hír, hogy ez egy vakvágány, és a vonat itt nem mehetett tovább.

Kőrmendtől Németújvárig (Güssing) ekkor még használható vasúti pálya húzódott. A pontozás jelzi a nyomvonalát, és azt a helyet, ahol a szerelvényünket hagyták.

A bizonytalanság, a becsapottság érzése uralkodott el az embereken. Egyre ingerültebben kiabáltak. Végül fogták a csomagjukat, és elindultak tovább gyalog. Egyedül, párosával, csoportosan, de mindenki elment. Édesanyám még reménykedett. Szerinte nem hagyhatnak itt így magunkra minket.

Kissé távolabb a vasúti sínekkel párhuzamosan országút vezetett. Teljesen néptelen volt. Ott sem ment senki és semmi. Nem volt semmiféle mozgás.

Ahogy beesteledett, lehetetlen volt nem visszatekinteni arra, amerről jöttünk. Megdöbbenő volt a látvány. Ilyet is most láttam először életemben. A távolban tomboló háború tüzeit, égő falvait nem láthattuk, de látszottak a

tüzek fölött a vörösen alulról megvilágított felhők, a vöröses, imbolygó foltok a felhős égen. Az állandó tompa dörögő moraj, a távoli ágyúszó még ijesztőbbé tette a helyzetünket. Körülöttünk a vonathál, a völgyben semmi nem zavarta meg a sötétséget, a mozdulatlanságot.

Egyszer csak, megtörve a völgy csendjét, az országúton lovas szekerek közeledésének a zörgése hallatszott. Pillanatok alatt fogtuk a holminkat a vagonból, és az út szélére siettünk.

Édesanyám vöröskeresztes jelvénye. (Ma is megvan.)

Amikor a közelünkbe értek, csak akkor láttuk meg a sötétben, hogy magyar katonák jönnek a szekerekkel. Gyalogosan vezették a lovakat. A szekereken, szalmán ülve és fekvve sebesült magyar katonák voltak. A hosszú szekérsornak egy fiatal sebesült hadnagy volt a parancsnoka. Egy sóhaj, egy jajgatás sem hallatszott.

Megláttak minket, és megállt a szekérsor. Édesanyám elmondta, hogy mi történt velünk, hogy

egyedül mi maradtunk itt. Kérte, hogy ne hagyjanak itt minket. Szeretnénk velük tartani. Nem kellett könyörögni. Mondták, hogy természetesen velük tarthatunk, nem hagynak itt minket. Kis csomagjainkat az egyik szekérre

feltehattuk, de Édesanyám és én csak gyalog mehettünk a szekerek mellett. A Húgomnak megengedték, és az egyik szekérre felülhetett.

Repülős földi műszaki alakulathoz tartoztak. Senkinél nem láttam fegyvert. Körmend előtt, földi harcokban vetették be őket. Kevesen maradtak életben. Ott sebesültek meg. Nincs ennivalójuk, nincs cigarettajuk. Nincs velük orvos, aki ellátná a sebesüléseket. Amikor Édesanyám megmutatta a szép Vörös Keresztes ápoló jelvényét, teljesen a bizalmukba fogadtak.

Még történt egy fontos esemény ezen a napon, ami az ő sorsukat is, de a mi életünket is a következő napokban megkönnyítette. Elmondtuk a lovakat vezető katonáknak, hogy a korábbi híresztelések szerint a vonat elején a vagonokban nem menekültek voltak, hanem utánpótlást szállítanak, és itt most minden az oroszok kezébe kerül.

Néhány katonával visszamentünk a vonathoz. A harmadik vagonat nyitották ki. Csak cigaretta volt benne, nagy tízezres csomagokban. Nem volt nehéz egy csomag. Valamennyi szekérre jutott legalább kettő. Nekünk is lett egy nagy doboz cigarettánk.

Nem törődött senki az elsötétítéssel. Valamennyien rágyújtottak, gondtalanul füstöltek. A szorongást felváltotta a bizakodás. Különösen így volt ez azon az éjszakán a közeli Németújváron ⁴⁶, ahol a szekérkaraván éjjeli pihenőt tartott. A faluban elláttak minket cigarettáért bőségesen étellel, itallal. A legszívesebben a dunnás, meleg ágyra, a fürdőszobára emlékszem vissza abban a házban, ahova befogadtak minket az éjszaka hátralévő részére.

Ezután hónapokig sokszor a szabad ég alatt, földön, faleveleken, fenyőágakon, papíron, barakk padlóján, alj nélküli sátorban aludtam, és legfeljebb lópokróccal takaróztam.

Toblbad

Még nem világosodott ki teljesen, amikor kora reggel sietősen készülődtünk, és sietve elindult a szekérkaraván. Az igyekezetnek az volt a mozgatója, hogy a közeledő fronttól, az oroszoktól legyünk a lehető legtávolabb. Fürstenfeld elérése volt arra a napra a kitűzött cél.

Alig hagytuk el Németújvárt, amikor egy útkeresztződésnél német tábori csendőrök állították meg a szekereket. Alaposan megvizsgálták az iratainkat, és ellenőrizték, hogy tényleg sebesülteket szállítanak a kocsikon. Segített a cigarettával kínálás is. Kiállítottak egy írást, egy parancsot, amin az utunk folytatásához szükséges eligazítás szerepelt. Az írás szerint a legrövidebb úton Toblbadba kellett mennünk. Ott a sebesültek kórházba kerülnek,

és a többiekről ott gondoskodás történik.

Megkezdődött életem leghosszabb gyaloglása. Hetekig róttam Ausztria útjait. Erre egy városi cipő már nem volt alkalmas. Kaptam a katonáktól egy használt, jancsiszögekkel televert katonai bakancsot. A fűzője vékony szíj, és természetesen négy-öt számmal nagyobb volt. Ebben gyalogoltam, és nem törte fel a lábam. Sosem ültem fel szekérre.

Graz-ot délről megkerülve értük el Toblbad-ot.

A bakancs talpa jancsiszöggel volt televerve. A sarkán a sítalp rögzítéséhez mélyedés futott körbe. A háború után még évekig ez volt az iskolába járó téli egész cipőm. (Ebben a bakancsban tanultam meg síelni. 1956 augusztusában ebben a bakancsban először jártam három hétig a Magas Tátra völgyeit és csúcsait.)

Grazot délről mellékutakon kikerültük. Toblbad 47 Graz-tól délnyugatra fekvő kisváros. Toblbadig az út már nem hasonlított a mi otthon megszokott útjainkhoz. Hosszú, meredek és kanyargós emelkedők után hosszú, meredek és kanyargós lejtők következtek.

Lefelé kezdődtek a gondok. Minden szekéren a hátsó löcs mellett lógott egy lánc, a végén kampóval. Ha ezt a kampót beakasztották a szekér hátsó kerekén az egyik küllőbe, akkor a kerék nem forgott, hanem csúszott az úttesten, és lefékezte a szekér mozgását. Rövid időn belül a csúszó kerék vas abroncsa felforrósodott, a csúszásnál füstölt is, és a szekerek után érezni lehetett egy furcsa szagot. Különösen erős volt ez a szag, amikor fatörzsekből készített úton mentünk. A szépen egy szintbe fűrészelt és lerakott törzsek közötti réseket szurok töltötte ki.

Nagyon meredek és hosszú lejtőn nem volt elég egy kerék megkötése. A lovak nem bírták megtartani a szekereket. Az enyhébb lejtőkön pedig nagyon fékezte a szekeret a csúszó kerék. Valamit ki kellett találni, hogy gond nélkül haladhassunk. Az egyik pihenő alkalmával minden szekérhez férfikar vastagságú és legalább két méter hosszú husángokat vágtak az erdőből. Ezekkel a husángokkal jól lehetett oldalt fékezni, amikor a kerékhez feszítettük.

A mi szekerünket vezető és a lovakról gondoskodó katonát András bácsinak hívtam. Mint alföldi embernek mindene a két ló volt. Értett is hozzájuk. A legkedvesebb beszédtemája az volt, hogy a háború után hazamegy ezzel a szekérrel, ezzel a két lóval, és a faluban milyen jól fog

élni, milyen könnyen művelheti a földjét. Még másnak is tud segíteni. Takarékosan él majd, és még vesz földdarabokat.

Tablbad-ban a sebesült katonák tényleg korházba kerültek. Itt szép számmal tartózkodtak nem sebesült magyar katonák is. Fiatal tisztek feleséggel, gyerekekkel, gyerekekkel. Katonatisztek családtagjai a fronton harcoló férjek nélkül. És ilyen menekültek, mint mi. Közös jellemző volt a nincstelenség ételben, cigarettában, tisztálkodó felszerelésben és lehetőségben.

A sebesültek helyett kis karavánunk szekereit a helyi magyar parancsnokság feltöltötte csonka családokkal és gyógyultnak nyilvánított, de katonai szolgálatra már alkalmatlan főleg tisztekkel. Parancsnokunk egy gyógyulófélben lévő tiszt lett.

Mi az új beosztás szerint maradtunk András bácsival a korábbi szekérnél. A szekérre felülve utazó, új menekülő társaink is lettek. Édesanyám is a szekéren ülhetett a Húgommal. Csak nagyon meredek emelkedőkön gyalogoltak, hogy a lovaknak könnyebb legyen. Mi ketten András bácsival változatlanul gyalogosan mentünk.

A szekérkaraván új utasai között két-három fiú is volt. Idősebbek voltak, és félénkek. Eleinte én voltam a tapasztaltabb. A felnőttek nem korlátoztak minket. Teljes volt a szabadság. Hol előre szaladtunk, hol hátul maradtunk le. Kedveltük az emelkedőkön és a lejtőkön a nagy kanyarokat. Látszott, hogy hol folytatódik az út. Átvágunk erdőn, bozóton, meredek útszélen. Az előbb még hátul voltunk, de az átvágással megelőztük a szekereket.

A további haladási irányunkat a karaván parancsnoka döntötte el. Senki nem mondta meg, hogy merre menjünk. A falvakban, kis városokban senki nem kérdezte meg, hogy honnan jövünk, és hova akarunk menni. Nekünk egy volt a fontos: haladni nyugati irányban.

Judenburg felé

Nyugati irányban szekerezünk tovább. Így akarták vezetőink elkerülni az orosz fogságot.

Német pénzünk nem volt. Valahogy életben kellett maradni, és nem csak nekünk, hanem a lovaknak is. Volt egy jelentős fizető eszközünk, a cigaretták. Soha nem gondoltuk volna, hogy mekkora segítséget jelenthet a vándorlás napjaiban. Sokszor jutott az eszünkbe, hogy óriási ötlet volt megnézni egy vagon tartalmát.

Bőven szereztünk tapasztalatokat, és hamar rájöttünk, hogy milyen hihetetlenül hiányzik az osztrák falvakban a cigaretta, ahol az idős és otthon maradt férfiak nélkülözték a dohányt a füstöléshez. Ügyesen kialakult köztünk és a vándorlás közben érintett falvak lakói között a cserekereskedelem.

A családuk részére az én feladatom lett a mindenkori élelmiszer beszerzés. Megtanultam németül a legfontosabb élelmiszerek neveit és a számokat. Elsősorban kenyeret, sok tojást, túrót, vaját és húsdarabokat vettem. Mindig alkudozni is kellett. Arra biztosan emlékszem, hogy egy tojás ára két cigaretta volt. Amikor egy-egy férfi meglátta nálam a cigarettákat, már nem én alkudoztam, hanem a férfi a hozzátartozójával, leginkább a feleségével intézte a vásárlást helyettem.

Főzésre, főleg rendszeres főzésre nem volt lehetőségünk. Tüzet a szabadban kellett rakni. Nekünk például főzésre alkalmas edényünk egy vödör volt, amely egyéb feladatokat is ellátott. A ritka főzés mellett ebben mosakodtunk, és Édesanyám ebben mosott. Rendszeresen gondot okozott még a szomjúságunk oltásához szükséges tiszta víz is. A helyiek szemében egy csavargó gyereknek tűnhettem a négy-öt számmal nagyobb bakancsban.

Viszont azt soha nem mondhatták, hogy rongyos vagy piszkos vagyok. Bármilyen körülményes is volt, bármilyen szegényes is volt, de Édesanyám kényesen ügyelt a tisztaságra, a rendességre. Számára ez ebben a helyzetben nem volt könnyű. Toblbadban kaptunk két összegombolható katonai sátorlapot. Esténként ezt állítottuk fel a csúcsát egy faághoz kötöttük, körbe a szélét lecövekeljük. Nem volt alja.

A lovaknak is vásároltuk a szénát, mert legeltetéssel nem jutottak elegendő táplálékhoz. Még kora tavasz volt. Alig zöldült a hegyek között a tisztásokon a határ. A fű különben is kevés volt a lovak mindennapi munkavégzéséhez. Itt is határozott árak alakultak ki. Tíz cigarettáért annyi szénát lehetett elhozni, amennyit villával összerakva, és lópokróccal összekötve András bácsi elbír. Néha egy-egy vödör abrakért is jutott cserébe dohány. Ez nehezebb dolog volt, mert a falusiak sem éltek minden szempontból bőségben.

Az egyik erdőszéli estén tanácskozássra ültek össze a felnőttek. A fő megbeszélnivaló az élelmezés volt. Elhatározták, hogy egy lovat elcserélnek egy tehénért. Hosszú tárgyalás után az éppen a közelünkben lévő szomszédos faluból kaptunk a karaván egyik lováért és jó sok cigarettáért egy szarvasmarhát. Amikor az üzlet létrejött, sokan megsajnálták az állatot, hogy levágásra kerül. Megtörtént titokban, és a férfiak hozzáértő munkája következtében az elkerülhetetlen. Innen, ebből az erdőből két napig nem mentünk tovább. Mindenki kapott bőven a húsból. Főzték, sütötték azt a 1-2 kg marhahúst, ami igazságosan jutott mindenkinek.

Az egész karavánunk jóban volt az osztrák falusiakkal. Hiszen tőlünk senki nem nyúlt a falusiak tulajdonához. De ez volt a helyzet a karaván tagjai között is. Semmiféle nézeteltérés nem volt.

Sankt Veit

Judenburgig az út a menekülésünk egy nyugodt, békés szakasza volt. Innen dél felé fordult a kocsisorunk.

Három irányból is a frontok közelébe kerültünk. Keletről a szovjet csapatok közeledtek. Délről a jugoszláv partizánok éjszakai rajtaütésére számíthattunk. Nyugatról tört előre az angol katonaság.

A helyi védekezés előkészítését lépten-nyomon láttuk. Az utakon kész torlaszok álltak. Csak egy szekér fért el a szabadon hagyott részeken. A torlaszok hatalmas fátörzsekből álltak, és a belsejük földdel volt kitöltve. A rés gyorsan és könnyen betömhetőnek látszott az odakészített anyagokból. A fegyveres ellenállásnak, a hadmozdulatoknak, katonai alakulatoknak, katonai járműveknek nem volt semmiféle jele.

A nyitottabb, szélesebb völgyrészekben gyakran jelentek meg angol és amerikai harci repülőgépek. Olyan mélyen szálltak el felettünk, hogy az orruk festett színe felismerhető volt. Egyszer sem támadtak ránk. Egyre bátrabbak lettünk. Nem álltunk meg, nem szaladtunk széjjel, már nem hasaltunk bokrok mögé. Az ijedező lovakat különben sem hagyhattuk a lejtőkön, vagy emelkedőkön egyedül.

Elmaradt a magabiztosságunk, amikor Sankt Veithez közeledtünk. Repülőgép kötelekek húztak el a hegyek fölött. Bombarobbanások sokasága okozott rémületet. Amikor elértük a várost, már halotti csend volt. Egy nemrég bombázott, szenvedő városon igyekeztünk át. Szinte teljesen néptelennek tüntek az utcák. A bombázók célja a vasút és a vasútállomás lehetett, mert a főút mentén alig láttunk sérült házat. Siettünk, amennyire a törmelék kerülgetésével haladni lehetett.

Megkönnyebbülést jelentett mindenkinek a városban a nyugat felé kanyarodás a déli irányba vezető klagenfurti útról. Már nem tartottunk az orosz fogságba eséstől. Az angol repülők egyre sűrűbb megjelenése azt jelezte, hogy a kedvezőbbnek tartott angol hadifogság vár ránk. Déli irányban sem volt tanácsos tovább haladnunk a jugoszláv partizánok miatt. Éjszakánként már láttuk a hegyek tetején égő hatalmas máglyákat. A helyiek mondták, hogy ezek a partizánok jelzőtüzei.

Az osztrákok azt is beszélték, hogy az angol csapatok napok, de lehet, hogy órák kérdése, és ideérnek. A parancsnokunk és a katonáink nem tartották szerencsés dolognak, hogy az angol katonasággal a szekérsor menet közben találkozzon. Elhatározták, hogy sürgősen egy alkalmas táborozó helyet keresnek. Ott megállunk, és megvárjuk őket, és megadjuk magunkat. Vállaljuk a hadifogságot.

Feldkirchen előtt Friedlach nevű falu után nyugati irányban néhány száz méterre találtak ideiglenes táborozásra alkalmas helyet. Az országúttól jobbra, vagy száz méterre lévő erdőbe jól járható földút vezetett. A közelben patak folyt. Az erdőcsík másik, az országútól eltakart oldalán a lovaknak nagy füves legelőt találtak. Az erdő elrejtett minket. A falu nem volt messze. Csak egy erdős domboldal választotta el a táborhelyünket a falutól.

A falubeliek belátták a helyzetünket, és elfogadták az ideiglenes letelepedésünket. Ez nem volt magától érthető dolog, hiszen magánterületekről volt szó. Megbolygattuk mindenütt, ahol megálltunk, a terület rendjét, tisztaságát. Sátrakat állítottunk, tüzeket raktunk, WC-nek használtunk területeket, a lovak is letapostak, bepiszkítottak legelve és kikötve helyeket.

Próbáltunk kölcsönösen elviselni a bajokat. És itt is megindult cigarettával a cserekereskedelem.

Fogságba kerülünk

Várakozásunkat, rejtőzködésünket géppisztoly ropogása zavarta meg. Bár valamennyi felnőtt meg akarta akadályozni, mi nagyobb gyerekek (hármán-négyen lehetünk) rohantunk az erdőben a lövések hangja felé. Nem kellett messzire szaladnunk. Egy német katonát láttunk, aki éppen a géppisztolyában a tárat cserélte ki, és a földbe lőtte a lőszereket. Látott minket, de nem törődött velünk. Egy fa törzséhez ütött a fegyverével, ami teljesen használhatatlanná vált. (Amikor elment, megvizsgáltuk a fegyvert.) Levetette a csizmáját, a nadrágját, a zubbonyát, és falusinak öltözött. Mindent ott hagyott, csak a csizmát húzta vissza, és a falu felé elment. Nem ő lehetett az egyetlen átöltöző katona a környéken, mert kézi fegyverek ilyen ropogását még többször hallottuk. (A bakancs helyett szívesen elfogadtam volna a csizmát.)

A felnőttektől komoly feladatott kaptunk. Egyenruhában a karaván katonái közül senkinek nem volt tanácsos megfigyelőként letelepedni az országút mellett. Nekünk kellett az angolokat az országút mellett várnunk. Ez volt a megbízatásunk a katonáktól. Jelentenünk kellett, ha valami érdekeset, rendkívülit, netán közeledő angol katonákat látunk.

Délután történt, hogy jobbról, ahol az út az emelkedésből az enyhe lejtőbe hajlik, ahonnan az angolokat vártuk, öt-hat szarvasmarhát terelve két felfegyverzett német katona jött lassan, kényelmesen az állatok mögött. Éppen előttünk jártak, amikor balról, a faluból egy lány jött futva. Közel voltunk, de nem értettük, hogy miről beszéltek. Helycsere történt. Tovább a lány terelte az úton a teheneiket. A két katona pedig, szemben sietősen kaptatott fel a hegyre, és tűnt el az erdőben.

Ezt elmeséltük fönt, és rohantunk vissza az út szélére. Nem kellett sokáig várnunk. Az úton, a hajlatban, megjelent egy kis nyitott tetejű autó. Négy fegyveres ült benne, és hátul a pótgumin is egy. Megijedtünk a soha nem látott egyenruhásoktól. Felszaladtunk. Elmondtuk, hogy mit láttunk. Megértettük, hogy ezek a katonák már azok, akiket vártunk, ezek már angolok.

Hosszú ideig az egyetlen angol katonai autó után csend volt, nem jött semmi. Majd a csörgő, zörgő zaj lecsalt ismét az út szélére minket, gyerekeket. Szájtátva bámultuk a tankok, a teherautók, az ágyuk végtelen sorát, ahogy haladtak kelet felé. Senki nem ment gyalog. Egyre bátrabbak lettünk. Ültünk az út közelében, ahonnan mindent jól láthattunk. Velünk nem törődtek. Igaz, mi sem integettünk.

Hosszas tanakodás után másnap a parancsnokunk egy szekéren kísérőkkal, névsorral, meg más papírokkal elindult az angol parancsnokság megkeresésére. Csak este felé jöttek vissza. Hosszú elmaradásukkal nem kis izgalmat okoztak. Először bementek a szomszéd faluba, de ott egy angol katonát sem találtak. Mentek tovább faluról-falura, de nem találták az illetékeseket. Végül Sankt Veitben utolérték az angolokat, és bejelentették a megadásunkat.

Egy írásbeli paranccsal jöttek vissza, aminek a tartalmát kihirdették. Számunkra megszűnik a szabad vándorlás. Már holnap reggel indulnunk kell a legrövidebb úton Weissensteinbe. ⁴⁸ Ott állítottak fel a magyarok számára egy fogolytábor.

Sokan nem tudták, hogy ez a falu hol van. Előkerültek a térképek. Megtalálták ezt a feliratot egy napi járásra tőlünk a Dráva bal partján, Villach közelében.

Jó volt az itt eltöltött pár nap. Az izgalmak ellenére pihenés volt az embereknek és a lovak számára is.

Weissenstein felé

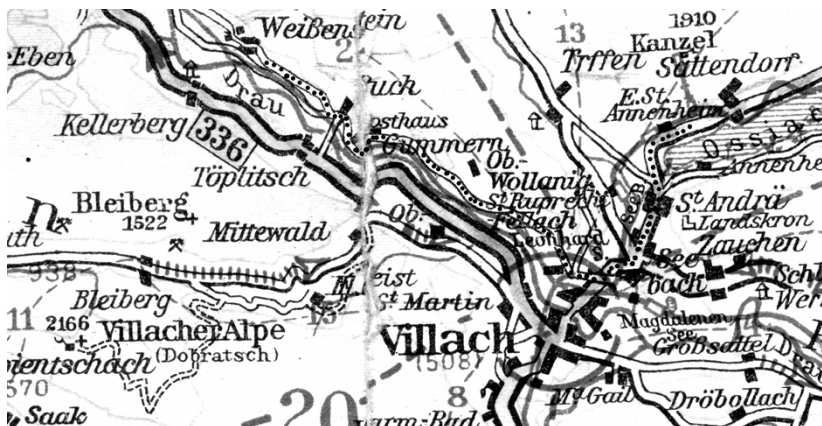
Olyan utakon haladtunk, ahol a front egy-két órával, alig egy, legfeljebb két nappal korábban már átvonult. Ez nekünk, gyerekeknek sok érdekes, izgalmas dolgot rejtgetett. Szerte széjjel mindenféle katonai felszerelés hevert az út szélén, az árokban és a belátható határban mindeütt, amerre mentünk.

Először egy német teljesen jónak látszó harckocsit vettünk a birtokunkba, csak az egyik hernyótalpa nyújtózott ott az úton. Bemáztunk. Lőszert nem találtunk benne. Elhoztam belőle egy bekormozott és vérfoltos térkép-darabokat. Az egyik darab a Dunántúl egy részének német katonai térképe. Érdekes volt az a vastag, széles üveg-prizma, amibe felülről néztünk be, és előre láttunk.

Azután nagyon megtetszett egy szürke esőköpeny, amit az árokban találtam. Csak egy darabig viseltem, mert hosszú volt, és a földön húztam az alját. Az árokban találtam egy gumipántos motoros szemüveget is, amit sokáig hordtam stílusosan a homlokomon. Egy-egy ilyen lelet megkaparintása azt is jelentette, hogy a szekerektől messze elmaradtunk. Nagy futásokkal értük be a többieket.

Egy katonai motorkerékpár feküdt az árokban, ami különösen megtetszett. Semmilyen fáradtságot nem sajnáltam volna, ha tolhatom a szekerek után, de sajnos felállítani se bírtam. Féltett kincsem volt legalább egy óráig két nagy fém bőrönd. Rádiócsövekkel, műszerekkel és finom szerszámokkal volt tele. Sokáig, megszakadásig cipeltem őket. Aztán ettől is megváltam, mert a szekerekre nem engedtek semmiféle katonai dolgot, felszerelést feltenni. Így csak a térképek ⁴⁹ maradtak meg emléktárgynak, amiből apró, éppen jellemző részeket bemásoltam szemléltetésként ide az írásomba.

Villach közelében értük el a tágas Dráva völgyet. A városon túl hatalmas, eddig még nem látott sziklás hegyek ⁵⁰ vonulata emelkedett előttünk.

Útvonalunk Villach északi külvárosán keresztül
a Dráva bal partján Weissenstein felé

Akkor itt még nem léteztek az autópályák, csak a falvak fűzerét összekötő jó minőségű utak. Villach központját elkerültük a szekereinkkel. A város mögöttünk maradt, és a nagy országút helyett a hegylábakhoz épült falvakon keresztül, a folyó bal partján, makadám mellékúton, közeledtünk a tábor felé. ⁵¹

A Dráva-folyó és az általunk használt út között húzódott a vasúti vágány. Nem jártak a vonatok. Hosszú idő után most láttam először mozdonyt és vonatot. A mozdony egy 52-es volt. ⁵² Kissé megdőlve, félig a töltésről lecsúszva állt a tehervagonok előtt. A vagon sor közepénél két összeroncsolt vagonnal elválasztva állt a kettészakított vonat. Találgattuk, hogy mi történt vele. Bombatámadás érhetett, de mindenkinek az volt a véleménye, hogy a jugoszláv partizánok robbantották fel.

Weissenstein I

Messziről feltűntek az új, deszkából épített, sorban álló barakkok. Majd megláttuk a kaput, az őrseget, a kettős drótkerítést, és a kerítésen túl a nézelődő katonaruhás és polgári öltözetű felnőtteket és gyerekeket is. A kapunál csak megszámoztak minket. Csak néhány szál cigarettánk maradt. Odaadtuk András bácsinak. Megmaradtak a lópokrócaink, a kevés ruhánk, a három tányér és bögre, az evőeszközök és a nélkülözhetetlen vödörünk. Valamennyi tisztálkodó eszközünk és felszerelésünk is volt.

Beengedték, már nélkülünk, a szekereket a lovakkal a bekerített tábor egy nagy, hátsó területére, ahol a sekély, letaposott és lelegelt fűvön már sok ló és szekér állt.

Úgy emlékszem, hogy a tábor területén csak magyarok voltak. Angol katona nem tartózkodott a kettős drótkerítésen belül. Körben a kerítésnél nem láttam őrszemekeket, őrtornyok sem épültek. Az angolok barakkja és az egészségügyi épület a bejáratnál a két kerítés között állt.

A nők a gyerekekkel külön barakkba kerültek. A barakkok nem a földön, hanem több, gerendából készült lábakon álltak. A barakkokba két vagy három lépcsőfokon kellett felmenni az ajtóhoz. Bent nem volt semmiféle bútor, berendezés, csak a csupasz deszkafalak, deszkapadló és fenyőgyanta Karácsonyt idéző illata. A barakkok kívülről megközelíthető végébe építették a többszemélyes deszka WC-t. Egyszerre több személy számára volt mosdó, az is külső bejáratral, és „A víz nem iható” felirattal. Ivóvizet egy tartálykocsiból lehetett eresztetni.

A barakkban világos volt, mert nagy, észak felé néző ablakai voltak. Amikor beléptünk, a padlón asszonyokat és gyerekeket láttunk, akik érdeklődéssel fordították felénk a tekintetüket. Egy sarokban, a csupasz padlón jutott

nekünk is hely. Leraktuk csekély holminkat, és megkezdődött a tájékozódó beszélgetés.

Utánunk benyitott egy magyar katona, és az ajtónál letett egy leforrasztott tetejű fém tartályt. Kibontás után láttuk, hogy keksszel van tele. Ez volt a vacsora, és vizet ittunk rá. A következő napon is keksz volt a reggeli, az ebéd, a vacsora. És azután is. Eleinte, félve az éhségtől, mindenki több kekszet vett magához, mint amennyit el tudott fogyasztani. De a kekszből bőség volt, ezért hamar leszoktunk a tartalékolásról.

A tábor magyar parancsnokai elintézték, hogy az angolok állítsanak fel egy tábori konyhát minden szükséges felszereléssel főtt étel készítéséhez.

Bármennyire is sajnálták és mi is sajnáltuk őket, megkezdődött sorban a lovak levágása. A lovakat különben is el kellett pusztítani, mert az angolok a lovak számára semmiféle táplálékot nem biztosítottak. A széna elfogyott, a füvet hamar letaposták. A lovak is, mint mi, csak ők titokban, kekszen és vízen éltek. Ezután, amíg voltak lovak, minden nap délben mindenki kapott sós vízben főtt lóhús darabokat. A keksz ellátás tovább működött, de a déli leves csodálatos volt. Senki nem firtogott, hogy vörös színű, kissé édeskés húst kell egyen, ha életben akart maradni. Nemsokára az utolsó lovat is levágták, a lovak is elfogytak, és maradt reggel, délben és este a keksz.

Még nem ért véget a háború. Esténként a Dráva túlsó oldalán magasodó hegyek gerincén és csúcsain kigyúltak a partizánok jelző és fenyegető tüzei. Itt, a táborban, biztonságban éreztük magunkat.

Amikor az utolsó lovat is elfogyasztotta a tábor, újabb megpróbáltatás várt ránk. Esős idő lett. Egész nap a barakkban tartózkodtunk. Megkezdődött fent a magas hegyekben a hóolvadás. Egyik éjszaka arra ébredtünk,

hogy víz locsog a barakk padlójának alján. Kiöntött a Dráva. Az egész tábor vízben állt. A barakkok lábainak köszönhattük, hogy a padló fölött nem volt víz, de a padló rései között már átszivárgott a nedvesség. A vasúti töltés a sínekkel kiállt a vízből.

A nap folyamán, a zuhogó esőben katonai teherautó tolatott a barakk bejáratí ajtajához. Magunkhoz vettük kis motyónkat és lópokrócunkat. Bezsúfolódtunk a teherautó ponyvája alá. Felhajtották a kocsí hátulját, és már indulunk is. Zsúfoltan álltunk, egymásba kapaszkodva. A teherautóban kapaszkodó és ülőhely nélkül, a ponyvát tartó vas keretekkel együtt dűltünk jobbra-balra a ponyva alatt.

53

Nem is sejtettük, hogy hova visznek minket. Nem

volt semmiféle eligazítás. A teherautók végében tartózkodók híradásából annyit megtudtunk, hogy elhagytuk a Dráva völgyét, és egyre magasabb hegyek között, szűk völgyben, nagyon kanyargós úton és lassan haladunk. Hátul a ponyvát félrehúzva látszottak a mögöttünk jövő teherautók is.

Később tapasztaltuk, hogy a teherautók többször fordultak, amíg a teljes tábort átszállították.

Útban Eisentratten felé angol katonai teherautókon.

Eisentratten

Ködös, csepegős, hideg időben egy hegyi falucska mellékutcájában álltak meg a teherautók. Kiszállás után sorba kellett állni. A menet elindult, és egy hegyi patakon átvezető fából épített hídnál találtuk magunkat. A patak túloldalán, a füves tisztáson angol katonák nagy karton dobozokból barakk elemeket csomagoltak ki, és egy barakkot állítottak fel. ⁵⁴

Eisentratten, a falu központja régen. Mára minden megváltozott. A kép a tábor fölött emelkedő sziklás magaslatról készült. A kép alján jól látszanak az elszórtan álló fenyőfák között a sátrak.

A hosszú tisztáson elszórtan fenyőfák álltak. A tisztáson túl meredek, sziklás hegyoldal emelkedett, aminek a teteje a ködben nem látszott. A tábornak nem vette körül kerítés. A határa a patak volt az egyik oldalon. A másik oldalon, első látásra megmászhatatlannak látszó, sziklás

hegyoldal húzódott. Lent a falu házainak kerítései jelentették a tábor határát.

A hídnál kaptunk egy teljesen új sátrat a hozzávalókkal és egy doboz kekszet. A sátor helyét mi választhattuk meg. Hamar találtunk a sziklafalhoz közel megfelelő helyet. Könnyen felállítottuk az új házunkat. A sáturnak nem volt alja. Láttam, hogy az angol épülő barakk mellől a fogolytársak a sátrukhoz viszik a papírdobozok darabjait. Én is elvittem többszöri fordulóval, amennyit bírtam. Ezeket raktuk több rétegben a sátor aljára, a vizes fűre.

Forrás volt a tábor területén. Ezt a vizet fogyasztottuk. Mosdani a patakban lehetett. A WC vastag papír falakkal körülvett gödör volt. Az üléshez gerenda szolgált. A hátunk megtámasztásához deszkákat szögelték az oszlopokhoz. Itt mindent a felnőttekhez méreteztek, és nem a gyerekekhez. Nekünk más megoldást kellett találnunk minden alkalommal. A WC mellett klórmentes bődönök álltak.

Már kezdtük magunkat otthonosan érezni, amikor az egyik éjszaka valóságos vihar támadt, amely villámlással és a hegyek között többszörösen visszaverődő dörgéssel érkezett. Óriási zivatar támadt. Amilyen hirtelen jött, olyan hirtelen abba is maradt. A patak zúgása és a fákról a sátor tetejére csöpögő vízcseppek hangja hallatszott.

Még nem virradt meg, amikor az eső utáni csendben egyre hangosabb puffanások zaját hallottuk. Soha még nem hallott csattanások okoztak aggodalmat. A hatalmas hömpölygéssé duzzadt patak óriási sziklatömböket görgesített lefelé.⁵⁵ Az egymásra zuhanó sziklák okozták a rémes zajt. A patak is kiöntött, és a tisztáson is hömpölygött a zavaros víz. Szerencsére a sátrunkat nem bontotta meg, de alattunk is tocsogott a víz. Mindenünk elázott. Didegelve vártuk a reggelt. A párafüggönyön keresztül fokozatosan melegítettek és szárítottak fel a napsugarak.

Édesanyám megbetegedett

A táborban kevés volt a gyerek. Velem egykorú fiú talán kettő. A meredek, sziklás hegyoldal izgatta a fantáziánkat. Egyre nagyobb részét hódítottuk meg. A vonzó dolog a sok számóca volt, amiből nem győztünk eleget enni. Bögrét vittem magammal, amit teleszedtem naponta számócával a Húgomnak és Édesanyámnak.

Az egyoldalú táplálkozás és más okok miatt egyre többen lettek betegek a sátrakban. Az angolok felállítottak egy nagy vöröskeresztes sátrat, ahol angol katonaeorvos foglalkozott a betegekkel. A tömegesen jelentkező hasmenés ellen, a fertőzés terjedésének megakadályozására nem volt semmiféle gyógyszer. Ha valakinek a fájdalmai olyan nagyok voltak, hogy kiabált, sírt, akkor kapott néhány csepp morfiumot.

Az ellátásunkban változás történt. A korlátlanul ehető keksz mellé korlátlan mennyiségben kaptunk sárga színű, teljesen tömör belsejű sajtot. A színe hasonlított a tojás sárgájához. A sajt is lezárt fém dobozokban érkezett.⁵⁶ Hasonlóan a kekszhez, eleinte egy-két napig sokat ettünk belőle, de később az ízével és a szagával elteltünk.

Édesanyámnál is jelentkezett a hasmenés. Szinte órák alatt annyira legyengült, hogy már a WC-re sem tudott elmenni. A széklete visszatartthatatlan és kevés véres folyadék volt. A fájdalmai görcsös hullámokban kínozták. Az orvos egy kanál morfiumot adott neki, amitől ideig-óráig megnyugodott. A hatás elmúlása után ott folytatódott minden, mint korábban. Naponta többször és éjszaka is mentem koldulni, könyörögni az orvosi sátorhoz. Sokszor elküldtek, és ugyanannyiszor visszamentem. Kaptam néhány csepp morfiumot a magammal vitt kanálba, futottam vele Édesanyámhoz.

Ezekben a nehéz napokban máig sem tudom, hogy Édesanyámat, a Húgomat, a sátrat, a naponta többször elszennyeződő ruhaneműket, hogyan tartottam elviselhető állapotban. Nem volt segítségem. Nem mondta meg senki, hogy mit kell tennem. Azt gondolom, hogy az erős szervezetének, a sajtnak és a számoça vitaminjainak köszönhető, hogy Édesanyám állapota napokon belül jobbra fordult, és az életünk visszatért fokozatosan a tábori lét régi, begyakorolt formájába. A csoda az volt, hogy sem a Húgom, sem én nem betegedtünk meg, átéltük egészségesen ezeket a rendkívüli napokat.

Valahonnan, másik táborokból, kézzel írt, sokszorosított, névsort tartalmazó több oldalas levelek érkeztek. A Vörös Kereszt továbbította ide az írásokat. A táborban, hogy mindenki számára megtekinthető legyen, az angol barakk oldalán helyezték el a többoldalal névsorokat. Ezek tartalma arról tudósított, hogy ott kik vannak, kik élnek azokban a táborokban.

Rendetlen tolongásban olvastuk a névsorokat. Mi csak Édesapám nevét kerestük, de nem találtuk a különböző névjegyzékekben. Többen sírtak, és többen kiáltottak fel örömeikben, amikor egy hozzátartozó nevét megtalálták, és megtudták azt is, hogy hol tartózkodik.

A mi táborunk lakói is lelkesedve, jó kezdeményezésnek tartották ezt névsor cserét. Megkezdtek nálunk is a névsorok készítését kézírással. Egyszerre több példányt írtak. Az írás lassan ment, mert szépre, olvashatóra akarták készíteni. Ott álltak sokan körülöttük. Ha valakinek a keze elfáradt, mindig volt, aki beült helyette írni. Hetek múlva kiderült, hogy az angolok a névsorokat tényleg átadták a Vörös Keresztnek. Édesapám minket is ilyen névsorban talált meg.

Bár a tábor alsó határa a falusi házak kerítésénél volt, a falusiakkal a tábor lakóinak nem volt kapcsolata.

Weissenstein II

Az utóbbi napokban megszűntek a tábori formaságok. Őrség eddig sem vigyázott itt ránk a bekerítetlen területen. Elmaradt a reggeli ébresztés, a létszámmellenőrzés és az angolok semmiféle fegyvert nem viseltek.

Ilyen körülmények között ért újabb meglepetésként minket, hogy az egyik reggelen sorakozni kellett a táborban. A parancs az volt, hogy a sátrakat le kell bontani, össze kell hajtogatni, a szemetet a tábor végében kell felhalmozni. Valóságos dombot alkotott a szemét, főleg a sok félig vizes, félig penészes karton doboz.

Sorba állítva, a kis motyónkkal a kezünkben, mentünk le a falu házai közé, ahol már hosszú sorban álltak az értünk jött tompa orrú teherautók. Most volt létszámmellenőrzés. Most nem álltunk az autókban. Csak annyi ember került egy teherautóba, ahány ülőhely volt jobbra és balra a ponyva alatt. Visszafelé ugyanazon a kanyargós úton ment egymás után, és elég gyorsan, a sok jármű, amelyiken ide hoztak minket. Percek alatt újra a Drávafolyó völgyében jártunk.

Weissenstein-en túl nyomát sem láttuk a korábban elhagyott barakkoknak. A falu után, Villach felé az erdőben, közel az erdő széléhez várt az előre felállított sátrakkal a tábor. A sátraknak deszka oldaluk volt, és a sátrakban fából emeletes fekvőhelyek voltak. A fekvőhelyekre friss fenyőhajtásokat gyűjtöttünk, és ezen aludtunk.

Itt sem volt kerítés. A keksz mellett rendszeresen kaptunk sajtot. Szabadon elhagyhattuk a tábor területét. A férfiak a földműves családoknál munkát vállaltak, amiért a fizetést természetben, ennivalóban kapták. A tábor 500 méternél valamivel magasabban helyezkedett el fenyves erdőben. A tábor után meredeken emelkedett a

hegy. ⁵⁷ A hegy délre néző oldalán foltokban lombos erdő élt a meredek, helyenként omladékos lejtőn. A lombos erdők gombáit ismertem, a fenyvesben található ehető gombák szedésére a katonák megtanítottak. Egyszer-egyszer egyedül, messze fölfelé, a hegyen elkóboroltam az erdőben, egyszer sem értem el a gerincet. Az én minden-napi teendőim egyike a gombaszedés lett, és naponta szedtem az erdőszélen, a tisztásokon a vadsóska leveleit. A sóska levelét szerettem, és megettem nyersen. Édesanyám a gomba mellett a sóskát is megfőzte.

Az iskoláskorú gyerekek részére megindult a tanítás. Ott a tábor szélén a fenyőfák alatt, a friss élénk zöld fenyőhajtások mellett, tavaszi napsütésben könyvek, füzetek, tábla nélkül tanítottak minket felváltva fiatal, katonaruhás emberek. Igazolást erről az erdei iskolába járásom-ról is kaptam, de ezt a két hónapot sem fogadták el ott-hon. Újra kellett járnom a negyediket, amit később nem bántam meg.

Az egyik kis tisztás szélén oltár, és körülötte kápolna készült fenyőágakból. Minden nap hangosan szólt az ima, és szóltak az énekek. Mindenki megtanulta (én is ott tanultam meg elfelejthetetlenül), és könnyek között énekelte a magyar hadifoglyok énekét:

*Nagyasszonyunk, hazánk reménye,
Bús nemzeted zokogva esd.
Nyújtsd irgalom jobbod feléje,
Botlásiért, ó, meg ne vesd.
Mi lesz belőlünk,
Hogyha Te elhagysz?
Bús árvaságunk sírba hervaszt.
Minden reményünk csak Te vagy.
Ó, Szűzanyánk, Édesanyánk,
Ó, el ne hagyd!*

Amikor Európában véget ért a háború, a változásnak semmiféle jelét nem láttam a táborban, semmi jelentős dologra nem emlékszem. Észrevétlenül éltük át, hiszen a tábor lakóinak életében néhány apróságon kívül nem történt változás. Még teljesen elképzelhetetlen volt, hogyan kerülünk innen haza, és mi vár ránk ennyi távollét után otthon.

Amikor viszont a táborba is eljutott a híre a Japánra ledobott atombombáknak, ez komoly beszédtema lett. Most kiderült, hogy a katonák között fizikus műveltséggel rendelkezők is voltak. Magyarázták, kis előadásokat tartottak a tájékozatlanok részére. Sok mindent nem értettünk, de lelkes hallgatók voltunk.

Június első napjaiban lehetett, hogy Édesanyámmal és a Húgómmal kihasználtuk a szabad mozgási lehetőséget, és ismét elindultunk az egy kilométerre fekvő faluba érdeklődni. Ott működtetett a Vörös Kereszt egy irodát. Itt érdeklődhettünk Édesapám felől, és itt nyilvántartásba vették a mi adatainkat is. Új névsorok készültek, és mentek a táborokba. Új névsorok érkeztek. Kutattuk édesapám nevét, de nem találtuk.

Elhagytuk a tábort, és kijutottunk a fenyőfák közül. Már láttuk Weissenstein szélső házait. A meleg napsütésben, a poros úton a falu utolsó házait éppen elhagyta, felénk közeledve, egy koldusnak látszó, fáradtan lépegető ember. A hosszú, majdnem földig érő katonaköpeny két szárnya meg-meglebbent. A vállán átvetve lapos kenyérszak volt minden csomagja. Arcát a sötét szakáll és a nélkülözés megmászította. Egy pillanatig sem kételkedtem abban, hogy az édesapámat pillantottam meg.

Felkiáltottam: „Édesapám!”

Ő volt. És futottam hozzá. Fáradt arcán látszott az öröm. Pillanatok alatt alakultam vissza gyerekké, és nem voltunk már csonka család.

Édesapám és hazatérés

Szakadozott katona köpenyben, porosan és a kimerülésig fáradtan megérkezett hozzánk idegen földön az Édesapám. Ő az egységével amerikai zónában, Passau repülőtérén került fogságba. Ide rajtuk kívül is sok magyar katonai egységet irányítottak. Valamivel jobb életük volt, mint nekünk. Passau repülőtérét és a repülőket aláaknázták a német katonaság. Az épületekben így ők is veszélybe kerültek. A robbantást a magyar katonaság fegyveresen megakadályozta. A bevonuló amerikaiak ezt méltányolták, és kedvezményekben részesítették a magyar műszaki alakulatokat. A repülőtérnek és környékének az őrzését bízták rájuk.

A fogolytáborokban élőkről készült névsorok hozzánk is elkerültek. Így tudta meg Édesapám, hogy mi hol vagyunk. Viszont az angol és az amerikai megszállási zóna határa szigorúan le volt zárva. Többször próbált átjutni sikertelenül. Végül egy amerikai néger katona áthozta gépkocsival az angol zónába a jegygyűűjéért. A zóna határa Weissenstein-től messze volt. Kilenc napig gyalogolt, míg elért hozzánk.

A legfontosabb dolgokban megváltoztatta az életünket Édesapám megérkezése. Mindenekelőtt már az is nagy szó volt, hogy újra együtt voltunk. Egy-két napi pihenés után, Ő is jelentkezett, és elment falusiakhoz dolgozni. Mindenféle élelmiszert kapott a munkájáért, amit estefelé hozott el hozzánk, a táborba. Újra ittunk tejet. Vajas kenyeret ettünk. Burgonya is főtt a szabad tűzön. Újra megismertük az elkészített hús ízét. Kezdtük elfelejteni a kekszet és a sajtot. Megerősödtünk Édesapámmal együtt. Jóleső biztonság légköre vett körül minket annyi bizonytalanság után.

Július hónap végén már komolyan foglalkozott mindenki a hazatérés gondolatával. Először azoknak kellett jelentkezni és azokat írták össze, akik nem akartak hazatérni. Kevesen voltak ilyenek. Ők hagyták el a leghamarabb a tábort.

A hazatérni szándékozók névsorát elküldték a szovjet hatóságoknak. Megjött augusztusban a válasz, az engedély. Mi a harmadik csoportba kerültünk, és augusztus utolsó napjainak valamelyikén tolták a Dráva partjára a magyar tehervagonokból álló szerelvényt, ami hosszas huzavona után indult el velünk hazafelé. A vonathoz tartozott néhány nyugatra került magyar gőzmozdony is az alagutak miatt levágott kéménnyel és gőzkúppal.

Több napig tartott össze-vissza kanyarogva, sokszor és sokat várakozva az utazás, mire Bécs szétbombázott külvárosát elértük. Itt láttunk először szovjet katonákat. Valahol itt vettek át az angoloktól a szovjet katonák névsor szerint, és többször megszámlolva minket.

Innen már Budapestig azt sem vettük észre, hogy mikor léptük át az osztrák-magyar határt. A pusztulás láttán sem a vagonban, sem a vonatban nem volt a hangulat lelkes és boldog.

Budapestről szabadon Miskolcra utaztunk, ahonnan 1940-ben elindultunk, ahol voltak rokonaink, ahol számíthattunk átmenetileg segítségre. A Martin-telepen kaptunk lakást.

Édesanyámmal a már megkezdett tanév szeptemberi napjaiban felkerestük a város két gimnáziumát. ⁵⁸ Megfelelő bizonyítványok nélkül nem vettek fel. Később ennek nem tapasztaltam hátrányait. Végül sikerült beíratnia Miskolcon a Kossuth utcában működő Elemi Iskola negyedik osztályába. A csodálatos Obholczer Ada néni volt a tanítóm. Ötvenhárom volt az osztálylétszám.

Tartalomjegyzék

Visszaemlékezés	5
Dés	9
Az első háborús élmények	9
Árvíz.....	15
Április 3.....	19
Kórház a Bocskai utcában.....	21
Óvóhelyet készítettünk.....	23
Német teherautó	25
Harckocsizók jönnek.....	27
Ernöék	29
Deportálás	31
Repülőgép	33
Bombázások Désen	35
Édesapám is behívót kap.....	37
Menekülés Désről	39
Margittától Párkány-Nánáig.....	41
Párkány-Nánán	43
Celldömölkön.....	45
Az első otthonunk	45
Égő hernyótalpas.....	48
Egy sérült Liberátor	50
Másik lakóhely Celldömölkön	52
Karácsony Édesapámmal	53
Utazás Veszprémvarsányba	55
Bombázás Celldömölkön	59
Láttam a kioldott bombák fekete pontjait	61
Légiaknázás.....	63
Ausztóriában	65
Menekülés	65
Toblbad	69
Judenburg felé.....	72

Sankt Veit.....	74
Fogságba kerülünk	76
Weissenstein felé.....	78
Weissenstein I	80
Eisentratten.....	83
Édesanyám megbetegedett.....	85
Weissenstein II.....	87
Édesapám és hazatérés	90
Tartalomjegyzék.....	92
Megjegyzések.....	94

Megjegyzések

¹ A mumsz, a skarát mellett gennyes sebek sorozatban jelentkeztek rajtam. Néhány tej zápfogam nem cserélődött ki

² Nagyszebenben született.

³ Désen járta ki a gimnázium első két osztályát.

⁴ Miskolcon született.

⁵ Miskolcon született 1938-ban.

⁶ Szamosújvár mellett, Némán született. A leánykori neve Fejér Zsófia volt.

⁷ Székelyudvarhelytől nem messze, Homoródbásfalván született.

⁸ Bocskai utca 27 szám.

⁹ Prodán Traján román ember volt, aki kitűnően beszélt és írt magyarul.

¹⁰ K. Weress Jenő volt a polgármester neve.

¹¹ A keresztnévük Ferenc és Lajos volt.

¹² Köztük egy 424-es mozdony modellje.

¹³ A Szamosok: Fehér-Szamos, Fekete-Szamos, Nagy-Szamos, Hideg-Szamos, Meleg-Szamos, Kis-Szamos és a Szamos.

¹⁴ Merklin

¹⁵ Mai neve Nagy Pietrosz, a Hó-vár (Hoverla 2061 m) szomszédja.

¹⁶ Romániában.

¹⁷ 342-es gőzmozdony. Ilyen mozdonyból különböző átalakításokkal 296 darab készült.

¹⁸ 324-es gőzmozdony.

Közel ezer példány készült ebből a típusból.

¹⁹ Rózsa-hegy (290 m)

²⁰ A várat II. Endre király építtette, 1236-ban már állt.

²¹ Édesanyám és nagymamám rendszerint napraforgó olajjal süített, főzött. A szomszédban pirított magból ütötték az olajat. Halomban állt ott a kipréselt napraforgó pogácsa, ami nekünk, gyerekeknek finom csemegének számított.

²² Éppen idejében vásároltak, mert napokon belül a telepről minden anyagot elszállítottak a Bungurba, az internáló tábor építéséhez.

²³ Nem lettem dohányos.

²⁴ Dés volt a vármegye székhelye.

²⁵ JU-52-es teher és ejtőernyős szállítógép, ritkán bombázógép.

²⁶ Az ilyen meredek vízpartot Erdélyben martnak hívják.

²⁷ Bungur Déstől délre eső nagykiterjedésű erdő kisebb tisztásokkal.

²⁸ Határában már a rómaiak idejében bányásztak sót. Többször voltam benne. Jellegzetesen hatalmas só oszlopok tartják a mennyezetét.

²⁹ Szentbenedek nevezetessége a Kornis várkastély. Jártam benne. Akkor még nem volt a mai kifosztott állapotban.

³⁰ Ez egy Fi 156 típusú mentő és futárgép. „Storch”

³¹ 1972-ben Szamosújváron találkoztam és beszéltem olyan magyarul is értő román emberrel, aki nyíltan elmondta, hogy ezekben a napokban német gyártmányú repülőgéppel bombázta Dés is.

³² Messerschmitt ME 323 szállítógép.

³³ Édesanyám és Erika vércsoportja megegyezett. A professzor Kolozsvárról minden héten Désre utazott. Eljött hozzánk. Hétről-hétre az Erikától levett vért Édesanyám vérével cserélte ki. Csodálatos módon, apró fokozatokban, visszatért az élet a teljesen megbénult végtagjába.

³⁴ Ez egy bizonytalan feltételezés. Ha nem itt, akkor a közvetlen környéken.

³⁵ 20 mm-es Flakvierling 38 gépágyú

³⁷ SdKfz. 11 típusú szállító és vontató. A képen láthatóhoz hasonlított az égő vontató.

³⁸ Liberátorok:

Most már tudom, hogy több típusuk volt, és ide soroltuk a Lancastereket is:

³⁹ Sokan hitték azt akkor, hogy az első kondenzcsíkot húzó gép az útvonalat és a célokat jelöli ki. Ez nyilvánvaló tévedés volt.

⁴⁰ Ezek voltak a félelmetes Lockheed P-38-as, nagy hatótávolságú, két törzsű nehéz vadászpilóták.

⁴¹ Lockheed P-38 nagy hatótávolságú nehézvadász alulnézetben.

⁴² Bizonytalan vagyok a hely pontos megjelölésével.

⁴³ Petljakov Pe-2 szovjet csatarepülőgép. Veszprémvadászban ilyen repülőket támadását éltem át egy német katonai teherautó alatt. Kétfutós Ratának neveztük ezeket a gépeket.

⁴⁴ Pernye: A mozdony kéményéből kirepülő szikrák kihűlt apró darabjai.

⁴⁵ Strem régi magyar neve Strém volt, és a németújvári járáshoz tartozott.

⁴⁶ Németújvár osztrák neve Güssing.

⁴⁷ Ma fürdő és üdülőváros.

⁴⁸ Weissenstein szlovén neve Bilsk.

⁴⁹ Még ott ezekre a régi térképekre ceruzával jelöltem meg az útvonalunkat. A térképeket megőriztük.

⁵⁰ Villacher Alpe

⁵¹ Ferndorfer Strasse, majd Moosangerweg. Ezeken az utcákon haladva kerültük el Villach belvárosát.

⁵² A német hadi fejlesztésű 52-es gőzmozdony. A háború alatt is, és a háború után is üzemeltették hazánkban.

⁵³ Lieser Tal. A fénykép készítője ismeretlen. A kép 1945-től a birtokunkban van.

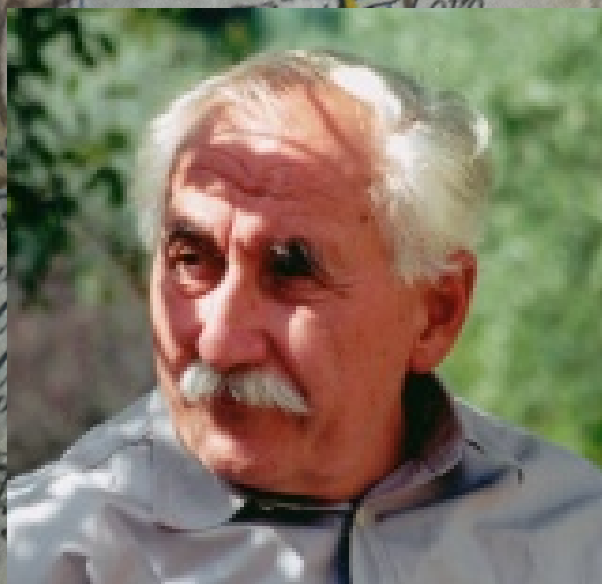
⁵⁴ Eisentratten. A fénykép készítője ismeretlen. A kép 1945-től a birtokunkban van.

⁵⁵ Aki még ilyen eseményt nem élt át, biztosan nem tudja elképzelni.

⁵⁶ Azt gondoltuk, hogy a keksz is és a sajt is Amerikából hajón érkezett Európába.

⁵⁷ Az Amberg 1820 m magas nyúlványa.

⁵⁸ A katolikus gimnáziumot és a református gimnáziumot, ahova a 20-as években tanult édesapám.

Soós Ferenc nyugdíjas matematika-fizika szakos tanár

Megtanultam, hogy mit jelent nincstelennek, éhesnek, többszörösen kiszolgáltatottnak lenni. Ráadásul mindezt elfogadtam és átéltem, mint elkerülhetetlent, de nem beletörődéssel, nem tragédiaként, hanem sokszor egy nagy kalandként, nem véres küzdelemként, és soha, de soha nem adva fel.